

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranee
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 36, 2026, 1

ANNALES

**Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies**

Series Historia et Sociologia, 36, 2026, 1

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Gorazd Bajc, Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Aleksandr Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Urška Lampe, Avgust Lešnik, John Jeffries Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povolo (IT), Marijan Premovič (MNE), Andrej Rahten, Žiga Oman, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Boštjan Udovič, Žiga Oman, Veronika Kos

Prevajalka/Traduttrice/Translator:

Cecilia Furioso Cenci (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*®

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** https://zdjp.si

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 03. 2026.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS)

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series Historia et Sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / *Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY 4.0.*

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: https://zdjp.si/it.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website https://zdjp.si/en/.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Denis Mancevič: Strateška dilema Kremlja in vpliv naftnih sankcij na vzdržnost ruskega financiranja vojne v Ukrajini 1 <i>Il dilemma strategico del Cremlino e l'impatto delle sanzioni petrolifere sulla sostenibilità del finanziamento russo della guerra in Ucraina</i> <i>The Kremlin's Strategic Dilemma and the Impact of Oil Sanctions on the Sustainability of Russia's Financing of the War in Ukraine</i>	Borut Juvanec: Flat Drystone Architecture in the Adriatic Basin 41 <i>Architettura piana in pietra a secco nel bacino adriatico</i> <i>Ploska arhitektura suhozida v jadranskem bazenu</i>
Tea Golob & Matej Makarovič: The Significance of Reflexivity in the Framework of Wider Societal Trends and Cycles: The Case of Slovenia in a Global Context 13 <i>Il significato della riflessività nel quadro di più ampie tendenze e cicli sociali: il caso della Slovenia in un contesto globale</i> <i>Pomen refleksivnosti v okviru širših družbenih trendov in ciklov: Primer Slovenije v globalnem kontekstu</i>	Marin Duić & Marko Rukavina: Plemički gradovi u zaštićenim prirodnim područjima nacionalnih parkova i parkova prirode Republike Hrvatske: planiranje i integralna zaštita 59 <i>Castelli medievali nelle aree naturali protette dei parchi nazionali e dei parchi naturali della Repubblica di Croazia: pianificazione e tutela integrata</i> <i>Srednjeveški gradovi v zavarovanih naravnih območjih narodnih parkov in parkov narave Republike Hrvaške: načrtovanje in celovito varovanje</i>
Sergej Flere: The Nationalisation of History in Yugoslav and post-Yugoslav Medieval History Textbooks 29 <i>La nazionalizzazione della storia nei manuali di storia medievale jugoslavi e post-jugoslavi</i> <i>Nacionalizacija zgodovine v jugoslovanskih in pojugoslovanskih učbenikih srednjeveške zgodovine</i>	Luka Pulević & Simon Petrovčič: Eksperiment srednjeveškega modernizma: Vpliv na sodobno arhitekturo in gradbeno prakso 83 <i>L'esperimento del modernismo medievale: influenza sull'architettura contemporanea e sulla pratica edilizia</i> <i>The Experiment of Medieval Modernism: Influence on Contemporary Architecture and Building Practice</i>

Nikola Vojnović: Garnizon jugoslavenske narodne armije i razvoj masovnog turizma u Gradu Puli od 1965. do 1990. 109	Marko Vukčević: Dante Alighieri nel contesto storico-culturale del Montenegro a cavallo tra XIX e XX secolo 145
<i>La guarnigione dell'esercito popolare Jugoslavo e lo sviluppo del turismo di massa nella città di Pola dal 1965 al 1990</i>	<i>Dante Alighieri in the Historical and Cultural Context of Montenegro Between the Late 19th and Early 20th Centuries</i>
<i>Garnizija Jugoslovanske ljudske armade in razvoj množičnega turizma v mestu Pulj med leti 1965 in 1990</i>	<i>Dante Alighieri v zgodovinskem in kulturnem kontekstu Črne gore med poznim 19. in zgodnjim 20. stoletjem</i>
Jasna Potočnik Topler, Aneja Rože Kravanja & Mateja Kregar Gliha: Literarne poti kot orodje ohranjanja dediščine in razvoja turizma: Primer poti Dragotina Ketteja 125	<i>Kazalo k slikam na ovitku 161</i>
<i>Itinerari letterari come strumenti di tutela del patrimonio e sviluppo del turismo: il caso del percorso di Dragotin Kette</i>	<i>Indice delle foto di copertina 161</i>
<i>Literary Routes as Tools of Preserving Heritage and Tourism Development: The Case of Dragotin Kette Route</i>	<i>Index to images on the cover 161</i>

PLEMIĆKI GRADOVI U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA NACIONALNIH PARKOVA I PARKOVA PRIRODE REPUBLIKE HRVATSKE: PLANIRANJE I INTEGRALNA ZAŠTITA

Marin DUIĆ

University of Zagreb, Faculty of Architecture, Department of Urban Planning, Spatial Planning and Landscape Architecture, Fra Andrije Kačića Miošića 26, 10000 Zagreb, Croatia
e-mail: mduic@arhitekt.hr

Marko RUKAVINA

University of Zagreb, Faculty of Architecture, Department of Urban Planning, Spatial Planning and Landscape Architecture, Fra Andrije Kačića Miošića 26, 10000 Zagreb, Croatia
e-mail: marko.rukavina@arhitekt.hr

ABSTRACT

Medieval castles (burgs) are fortified seats of feudal lords, inseparable from their natural surroundings. Today, this relationship is often disrupted; therefore, their conservation and enhancement require not only protection of the built fabric but also preservation of the historical setting, in line with integrated protection that links conservation to spatial planning. Protected natural areas enable the integrated approach to the joint consideration and planning of cultural and natural heritage. This study investigates twenty-five medieval castles in four national parks and two nature parks. The results confirm the hypothesis that protected natural areas positively affect the preservation of medieval castles while enhancing both natural and cultural heritage.

Keywords: integrated protection, spatial planning, medieval castle, protected natural areas

CASTELLI MEDIEVALI NELLE AREE NATURALI PROTETTE DEI PARCHI NAZIONALI E DEI PARCHI NATURALI DELLA REPUBBLICA DI CROAZIA: PIANIFICAZIONE E TUTELA INTEGRATA

SINTESI

I castelli medievali (burgi) sono sedi fortificate dei signori feudali, strettamente legate al loro contesto naturale. Oggi questo rapporto risulta spesso compromesso, per cui la conservazione e valorizzazione dei castelli medievali, oltre alla protezione delle strutture architettoniche, implica anche la salvaguardia del contesto storico (setting), secondo i principi della tutela integrata del patrimonio culturale, che collega i processi di conservazione alla pianificazione territoriale. Le aree naturali protette permettono un approccio integrato alla considerazione e alla pianificazione congiunta del patrimonio culturale e naturale. In questo studio sono stati analizzati venticinque castelli medievali situati in quattro parchi nazionali e in due parchi naturali. I risultati della ricerca confermano l'ipotesi secondo cui le aree naturali protette contribuiscono positivamente alla conservazione dei castelli medievali, promuovendo al contempo sia il patrimonio naturale che quello culturale.

Parole chiave: tutela integrata, pianificazione territoriale, castello medievale, aree naturali protette

UVOD

Plemićki gradovi (burgovi)¹ srednjovjekovna su utvrđena sjedišta feudalnih gospodara.² Građeni su iskorištavajući prirodne uvjete koji doprinose obrambenoj zadaći i sigurnosti pojedinog grada. Plemićki gradovi zbog toga su često građeni na nepristupačnim padinama brjegovia i planina, u močvarnim ravnica ili na riječnim adama (Miletić, 2012, 7–8). Nadgledali su važne puteve, dominirali krajolikom, smještali se u blizini ili na samom izvoru vode, a njihovo neposredno okruženje bilo je ogoljeno od vegetacije kako bi na vrijeme uočili dolazak svakog neznanca. Arhitektura plemićkog grada nedjeljiva je od svojeg prirodnog okruženja te je posljedica geomorfoloških i drugih prirodnih datosti.

Taj nerazdvojni odnos stvoren u vremenu gradnje tijekom srednjeg vijeka danas je često narušen (suvremena gradnja, infrastruktura, kamenolomi, zarastanje i dr.). Njihovo očuvanje i unaprjeđenje osim očuvanja građevne strukture podrazumijeva i očuvanje povijesnog smještaja (*setting*)³. Tema smještaja uključuje ponovnu uspostavu povijesnih vizura, uklanjanje kasnije samonikle vegetacije u neposrednom okruženju plemićkih gradova, rekonstrukciju i korištenje povijesnih puteva, afirmaciju izvora vode, mogućnosti pristupa, suvremeno korištenje i namjenu prostora kao neke od tema planiranja i integralne zaštite kulturnog naslijeđa (*integrated protection*).⁴

Plemićki su gradovi, pogotovo u Hrvatskoj, ugroženi – često su prepušteni propadanju, a kada su i obnovljeni uglavnom nije cjelovito promišljena njihova nova održiva namjena i korištenje u širem prostorno-planerskom kontekstu (Duić et al., 2022).

Upravo nedjeljivost izgrađenog i neizgrađenog, tj. ljudskog i prirodnog elementa koja je kod plemićkih gradova posebno istaknuta upućuje na lokalitete kod kojih je taj odnos do danas ostao najočuvaniji – to su prostori zaštićenih prirodnih

područja koji su često zadržali izvornost prirodnog konteksta od povijesnih vremena do današnjih dana.

Upravo u kontekstu zaštićenih prirodnih područja moguće je primijeniti integralni pristup (*integrated approach*)⁵ koji objedinjuje očuvanje kulturnih i prirodnih vrijednosti kroz koordinirano planiranje i upravljanje, a pogotovo na temi plemićkih gradova.

Institucionalna zaštita, zakonski propisi, posjetitelji, a posredno i financijska sredstva koja zaštićena prirodna područja osiguravaju te brojnost plemićkih gradova u tim predjelima, prilika su za istraživanje pristupa planiranja i integralne zaštite plemićkih gradova. Taj pristup mora uvažiti prirodni kontekst u kojem se plemićki gradovi nalaze, ojačati povijesnu vezu između spomenika i njegovog smještaja te stvoriti preduvjete za unaprjeđenje i očuvanje kako prirodnog tako i kulturnog naslijeđa u kontekstu održivog razvoja. Ugroženost plemićkih gradova potiče na utvrđivanje mogućih prostornih modela njihovog očuvanja i unaprjeđenja s planerskog motrišta.

Iako međunarodni dokumenti o zaštiti već desetljećima ukazuju na važnost očuvanja povijesnog i postojećeg konteksta (primjerice Mletačka povelja iz 1964. ili Amsterdamska deklaracija iz 1975.), tek se u posljednjem desetljeću bilježe snažniji institucionalni napori za operativno povezivanje kulturnog i prirodnog naslijeđa u okviru integralnog pristupa kada su međunarodne institucije intenzivirale napore u definiranju teorijskih i operativnih okvira koji nadilaze tradicionalnu sektorsku podjelu.

Posebnu ulogu u razradi metodoloških pristupa ima višegodišnji projekt „*Connecting Practice*“, koji od 2013. zajednički provode *International Council on Monuments and Sites* (ICOMOS) i *International Union for Conservation of Nature* (IUCN) (ICOMOS & IUCN, 2023). Kroz nekoliko faza razvoja i testiranja na terenu, projekt je istraživao kako

1 Među istraživačima u Hrvatskoj ne postoji konsenzus koji termin koristiti. U ovom radu se koristi termin „plemićki grad“ koji je u drugoj literaturi često istovjetan terminima „burg“, „feudalni grad“, „stari grad“, „utvrđeni grad“ i „tvrđi grad“.

2 Rad je nastao u sklopu institucijskog znanstvenog projekta Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu IP 400 „Prostorni modeli očuvanja i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa u pejzažnom kontekstu“ voditelja izv. prof. dr. sc. Marka Rukavine.

3 Kao hrvatski prijevod engleskog termina „setting“ koristi se „smještaj“. Službenu definiciju termina „setting“ prvi puta iznosi generalna skupština ICOMOS-a u Xi'anu, Kina, 2005. godine (Rukavina et al., 2013, 318).

4 Načela integralne zaštite prvi put definira Amsterdamska deklaracija (Council of Europe, 1975) koja prepoznaje kulturno naslijeđe kao jedan od važnih ciljeva urbanističkog i prostornog planiranja te kao temeljni kvalitativni čimbenik u upravljanju prostorom. Time se podrazumijeva povećanje broja sudionika u procesu zaštite, ponajprije urbanista i prostornih planera, čime zaštita postaje multidisciplinarna djelatnost. Integralna zaštita može se poistovjetiti s aktivnom zaštitom kako ju definira Tomislav Marasović, a neki autori koriste i prijevod cjelovita zaštita (Rukavina et al., 2013, 319). Temom povezivanja zaštite graditeljskog naslijeđa s urbanističkim i prostornim planiranjem bavio se i projekt „Urbanizam naslijeđa – Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje kulturnoga naslijeđa“ voditelja akademika Mladena Obada Šćitarocija (HRZZ-2032) (Obad Šćitaroci, 2015; 2017).

5 „Novi i učinkovitije usklađeni pristupi koji obuhvaćaju i kulturu i prirodu – shvaćene kao materijalna i nematerijalna dobra – hitno su potrebni. To uključuje i potrebu za dubokom promjenom kulture kako bi se potaknula transformacija prema održivijem načinu života“ (Council of Europe, 2024, 2).

se prirodne i kulturne vrijednosti mogu istodobno identificirati, vrednovati i upravljati. Kao jedan od najvažnijih rezultata projekta izdvojena je publikacija „*Connecting Practice – A Commentary on Nature-Culture Keywords*“, koja analizira ključne pojmove koji oblikuju institucionalno razmišljanje o naslijeđu i predlaže njihovu reinterpetaciju kako bi se potaknulo zajedničko djelovanje (ICOMOS & IUCN, 2021).⁶

Unutar UNESCO-a, važan pomak predstavlja poseban broj časopisa „*World Heritage*“ (UNESCO, 2015), posvećen pitanju međuodnosa prirodnog i kulturnog naslijeđa. Taj broj okuplja primjere i refleksije iz prakse te naglašava kako je upravo krajolik temeljna kategorija koja omogućuje integrirano promišljanje očuvanja.

Na razini Europske komisije, osobit doprinos donosi niz dokumenata koji povezuju ekološku mrežu Natura 2000 i kulturnu baštinu. Publikacija „*Linking Natura 2000 and Cultural Heritage: Case Studies*“ (European Commission, 2017) donosi konkretne primjere iz prakse u kojima se očuvanje lokaliteta kulturnog naslijeđa odvija unutar prirodno zaštićenih područja, uz valorizaciju lokalnih znanja i krajolika. Njezin nastavak, izvještaj „*Natural and Cultural Heritage in Europe: Working Together within the Natura 2000 Network*“ (European Commission, 2019), sistematizira pristupe i alate za zajedničko upravljanje te potiče na širu primjenu objedinjenog pristupa na razini politika, upravljačkih struktura i financijskih mehanizama. U tom je kontekstu značajna i nešto ranija „*Povelja iz Rima o prirodnom i kulturnom kapitalu*“ (General Secretariat of the Council of the European Union, 2014), kojom se formalizira potreba za zajedničkim vrednovanjem resursa i dugoročnim strateškim promišljanjem prostora.

Slična načela razvijaju se i na razini Vijeća Europe (COE). Dokument „*L.I.N.K.E.D. – Guiding principles for an integrated approach to culture, nature and landscape management*“ (Council of Europe, 2024) oblikuje smjernice za međusektorsku suradnju i participativno upravljanje krajolikom, oslanjajući se na dugogodišnju tradiciju započetu Europskom konvencijom o krajoliku. Krajolik se pritom razumijeva kao prostor značenja, identiteta i sjećanja, čije su prirodne i kulturne komponente međusobno uvjetovane i nerazdvojne.

Zajednički nazivnik svih navedenih inicijativa i dokumenata jest napuštanje fragmentiranih pristupa u upravljanju naslijeđem i usmjeravanje prema modelima koji sagledavaju prostor kao cjelinu. U tom

kontekstu, za plemićke gradove koji su smješteni unutar zaštićenih prirodnih područja, ovi pristupi nude konkretan teorijski i institucionalni okvir. Takav okvir omogućuje očuvanje materijalne baštine zajedno s njezinim prostornim, ekološkim i društvenim kontekstom, pridonoseći stvaranju održivih i uključivih strategija planiranja i upravljanja.

Unatoč spomenutim institucionalnim naporima i sve izraženijem međunarodnom razumijevanju potrebe za integralnim sagledavanjem kulturne i prirodne baštine, u hrvatskom kontekstu plemićki gradovi i dalje su većinom prepušteni propadanju. Njihova prostorna izoliranost, nedovoljno prepoznata vrijednost, fragmentirana institucionalna nadležnost te izostanak održivih strategija korištenja dodatno pogoršavaju stanje. Kada se i provede obnova, često izostaje cjelovito promišljanje njihove suvremene funkcije i uloge u prostoru. Stoga je potrebno prepoznati i razvijati nove planske modele upravljanja koji će omogućiti ne samo očuvanje, već i ponovno oživljavanje ovih lokaliteta. Takvi modeli trebaju biti interdisciplinarni, utemeljeni na principima integralne zaštite i zajedničkog sagledavanja prirodnog i kulturnog naslijeđa, osjetljivi na krajolik, povezani s lokalnim zajednicama te usmjereni prema održivoj zaštiti. Upravo u kontekstu zaštićenih prirodnih područja, gdje su mnogi od tih lokaliteta smješteni, moguće je testirati inovativne pristupe integralne zaštite koji će odgovoriti na višeslojne izazove – kako konzervatorske, tako i prostorno-razvojne. Ovaj rad predstavlja svojevrsni uvod u istraživanje prostornih mogućnosti i institucionalnog okvira za integralnu zaštitu i ponovno aktiviranje plemićkih gradova, s ciljem pronalaska održivih rješenja u suvremenom planerskom kontekstu.

CILJ I METODA ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog rada jest analizirati stanje te provedene zahvate očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u zaštićenim prirodnim područjima Republike Hrvatske kvalitativnom metodom. Važno je istražiti odnos između primjera dobre prakse unaprjeđenja i očuvanja plemićkih gradova te očuvanja zaštićenih prirodnih područja kao jednog od pristupa planiranju i očuvanju plemićkih gradova. Potrebno je naglasiti kako je očuvanje i unaprjeđenje naslijeđa vezano za očuvanje i planiranje šireg prostora (smještaja) pogotovo kod plemićkih gradova te je, osim za suvremene, vezano i za povijesne prostorne odnose koji su i danas relevantni.

⁶ „*Connecting Practice – A Commentary on Nature-Culture Keywords*“ (ICOMOS & IUCN, 2021) razvijen je u okviru treće faze projekta kao radni alat za stručnjake koji djeluju na spoju prirodne i kulturne baštine. Dokument obrađuje tri ključne skupine pojmova – „*biocultural*“, „*resilience*“ i „*traditional knowledge*“ – koje povezuju obje domene te proširuju sektorske granice. Prikazuje trenutni pojmovni okvir, naglašava razvoj jezika u praksi zaštite te ukazuje na potrebu daljnjeg istraživanja pojmova.

Dosadašnja planerska i konzervatorska praksa često je poticala njihovo odvojeno sagledavanje, međutim suvremeni planerski i konzervatorski stavovi temeljeni na rezultatima istraživanja i principu održivosti mijenjaju paradigmu.

Radom će se izraditi popis plemićkih gradova u hrvatskim zaštićenim prirodnim područjima parkova prirode i nacionalnih parkova; utvrditi status zaštite, stanje, vrsta dosadašnjih konzervatorskih zahvata na popisanim lokalitetima prema dostupnim izvorima; te analizirati očuvanost smještaja, pristup, interpretacijska infrastruktura, važeća prostorno-planska dokumentacija te planovi upravljanja zaštićenim prirodnim područjima u kontekstu njihova očuvanja i unaprjeđenja te povezivanja kulturnog i prirodnog naslijeđa.

Metoda istraživanja uključuje terenski rad, pregled dostupne literature, konzervatorske, prostorno-planske i druge dokumentacije te ostalih dostupnih izvora. Analizirana je sljedeća dokumentacija – prostorni planovi područja posebnih obilježja (PPPPO), planovi upravljanja nacionalnih parkova i parkova prirode Hrvatske, dostupne konzervatorske podloge te konzervatorski elaborati pojedinačnih plemićkih gradova, kao i Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.⁷ Iako svjesni da pregled može rezultirati nepotpunim popisom zahvata na odabranim plemićkim gradovima, on je rezultat sustavnog pristupa i pregleda relevantne objavljene literature i dostupne dokumentacije.

KULTURNO NASLIJEĐE U ZAKONSKOJ REGULATIVI ZAŠTITE PRIRODE RH

U Republici Hrvatskoj devet je kategorija zaštićenih prirodnih područja.⁸ Od devet kategorija samo nacionalni park, park prirode i spomenik parkovne arhitekture u svojoj definiciji podrazumijevaju i kulturno-povijesne vrijednosti (Zakon o zaštiti prirode, NN 80/2013, članci 113, 115, 120).

Nacionalni park i park prirode imaju obvezu donošenja plana upravljanja, a za iste kategorije

zaštite propisano je i donošenje Prostornog plana područja posebnih obilježja (PPPPO) (Zakon o zaštiti prirode, NN 80/2013, članak 137). PPPPO propisuje „organizaciju prostora, način korištenja, uređenja i zaštite prostora“, dok se planom upravljanja „upravlja zaštićenim područjem“ (Zakon o zaštiti prirode, NN 80/2013, članak 137, 138).

„Zakonom o prostornom uređenju“, PPPPO, među ostalim, propisuje i „mjere za unaprjeđenje i zaštitu prirode, okoliša, kulturnih dobara i drugih vrijednosti područja“ (Zakon o prostornom uređenju, NN 153/2013, članak 68).

Okoliš je „Zakonom o zaštiti okoliša“ definiran kao „prirodno i svako drugo okruženje organizama i njihovih zajednica, uključivo i čovjeka... te materijalna dobra i kulturna baština kao dio okruženja koje je stvorio čovjek...“ (Zakon o zaštiti okoliša, NN 80/2013, članak 4).

Svakim nacionalnim parkom i parkom prirode Hrvatske upravlja jedno nadležno tijelo – javna ustanova koju osniva Hrvatski sabor (Zakon o zaštiti prirode, NN 80/2013, članak 130).⁹

Zbog navedenih karakteristika – prirodne i kulturne vrijednosti, obveza donošenja plana upravljanja i prostornog plana područja posebnih obilježja, te upravljanje iz jednog nadležnog tijela – u ovom su radu promatrani plemićki gradovi unutar dvaju hrvatskih zaštićenih prirodnih kategorija – nacionalnih parkova i parkova prirode kako bi se utvrdili rezultati planiranja na proces očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova.

PROVEDENI I PLANIRANI ZAHVATI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA PLEMIČKIH GRADOVA – PREGLED NACIONALNIH PARKOVA I PARKOVA PRIRODE HRVATSKE

Plemićki gradovi evidentirani su u važećim prostornim planovima područja posebnih obilježja (PPPPO) dva nacionalna parka (NP Plitvička jezera i NP Krka) te četiri parka prirode (PP Medvednica, PP Papuk, PP Učka, PP Žumberak – Samoborsko

7 Također, radi utvrđivanja dosadašnjih intervencija na odabranim plemićkim gradovima analiziran je „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske“ (1975. – 2021.), „Hrvatski arheološki godišnjak“ (2004. – 2018.), „Katalog radova Hrvatskog restauratorskog zavoda“ (1966. – 1986., 2009. – 2017.), „Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima Ministarstva kulture i medija“ (2006. – 2024.).

8 Kategorije zaštite prirode prema Zakonu o zaštiti prirode Republike Hrvatske (Zakon o zaštiti prirode, NN 80/2013, članak 111): strogi rezervat, nacionalni park, posebni rezervat, park prirode, regionalni park, spomenik prirode, značajni krajobraz, park-šuma, spomenik parkovne arhitekture.

9 Smjernice Europske komisije o povezivanju prirodnog i kulturnog naslijeđa kao ključan faktor uspješnosti ovog nastojanja navode jedno nadležno tijelo koje upravlja prostorom te koje može cjelovito sagledati sve probleme i mogućnosti prostora (European Commission, 2017, 8–9). Iz jednog nadležnog tijela proizlazi interdisciplinarni tim koji detektira procjenu ekološke i kulturne održivosti u odnosu na održivu uporabu cjelovitog zaštićenog prostora.

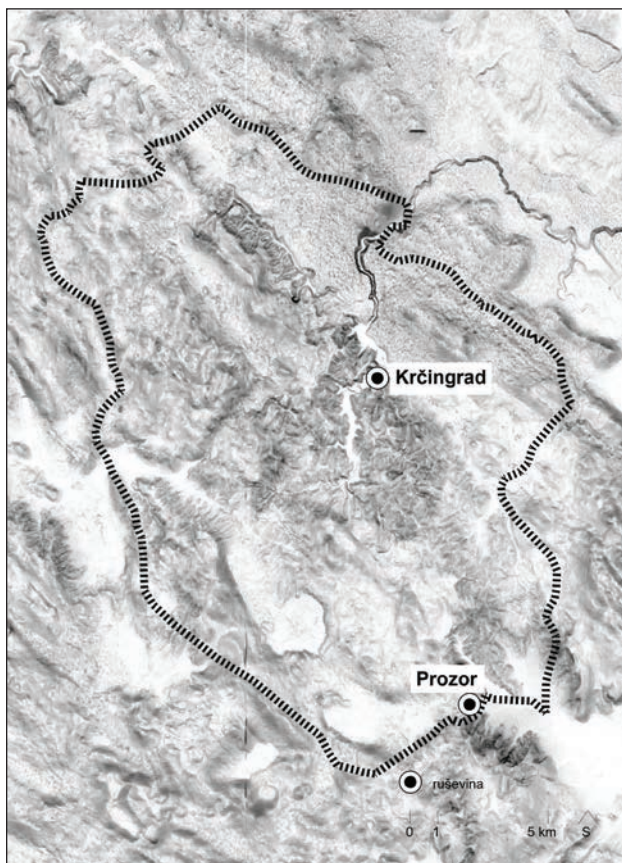
Slika 1: Nacionalni parkovi i parkovi prirode u kojima su istraživani plemićki gradovi (Izvor: Autori).

gorje) (slika 1).¹⁰ Ukupno je u važećim PPPPO-ima, planovima upravljanja i na podacima na službenim web stranicama evidentirano dvadeset i pet plemićkih gradova.¹¹

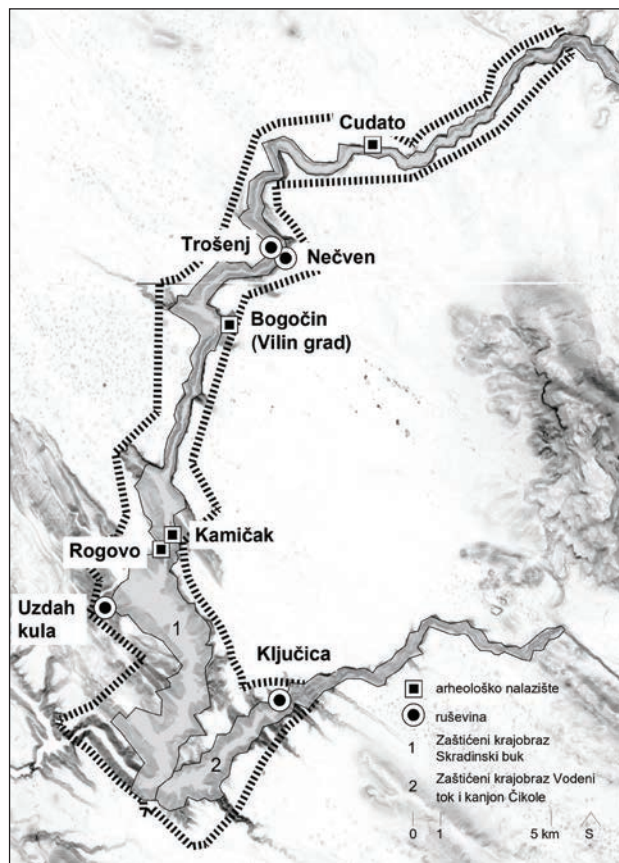
NP Plitvička jezera najstariji je nacionalni park u Hrvatskoj, proglašen 1949. godine (Zakon o proglašenju Plitvičkih jezera nacionalnim parkom, NN 29/1949, 13/1997), a dio je UNESCO svjetske baštine od 1979.

¹⁰ U analizu nisu uključeni lokaliteti koji se ne navode u nadležnoj prostorno-planskoj i drugoj dokumentaciji inače bi ovaj broj bio i znatno veći. Analizom prostornih planova evidentirano je da plemićkih gradova nema u prostorno-planskoj dokumentaciji NP Mljet, NP Kornati, NP Paklenica, NP Risnjak, NP Brijuni te PP Kopački rit, PP Vransko jezero, PP Telašćica, PP Lastovsko otočje. PP Dinara nema osnovanu javnu ustanovu niti donesen PPPPO i plan upravljanja, ali prema granicama zaštite unutar granica parka nalaze se barem dva plemićka grada – Utvrda Glavaš (Z-5910), te „srednjovjekovni kaštel Strmica“ koji nisu uključeni u istraživanje. Unutar NP Sjeverni Velebit naznačeno je područje Stražbenice kao potencijalni srednjovjekovni arheološki lokalitet (Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Gospiću, 2009, 44) koje nije uključeno u istraživanje. Neki od navedenih NP i PP imaju druge tipove fortifikacijskih struktura unutar svojih granica – primjerice u NP Kornati nalazi se Panitula i Piškera – mletački kaštel iz 16. stoljeća, te Tureta, utvrda iz Justinijanovog doba (Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja: Zavod za prostorno uređenje, 2003, 24–25); ili imaju plemićke gradove u neposrednoj blizini svojih granica poput PP Vransko jezero pored kojeg se nalazi „templarska gradina / stari grad Vrana“ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2012, 21) koji nisu uključeni u analizu. Na području PP Lonjsko polje nalazi se lokalitet srušenog drvenog kaštela Ustilonja iz 16. stoljeća (Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, 2010, 211). Na području PP Telašćica uređen je interpretacijsko-edukacijski centar Grpašćak u sklopu austro-ugarske utvrde s početka 20. stoljeća. PP Biokovo ima uređen interpretacijski centar u kaštelu Kotišina iz 17. st., a evidentirani lokalitet Ercegova gradina navodi se u PPPPO PP Biokovo kao civilna građevina. Za nju se pretpostavlja da je sagrađena u drugoj polovici 15. stoljeća (Regan & Dugački, 2024, 135), a zbog iznimno zahtjevne dostupnosti lokaliteta (alpinizam) te izostanka detaljnijih mjera zaštite u prostornom planu i planu upravljanja nije uključena u istraživanje.

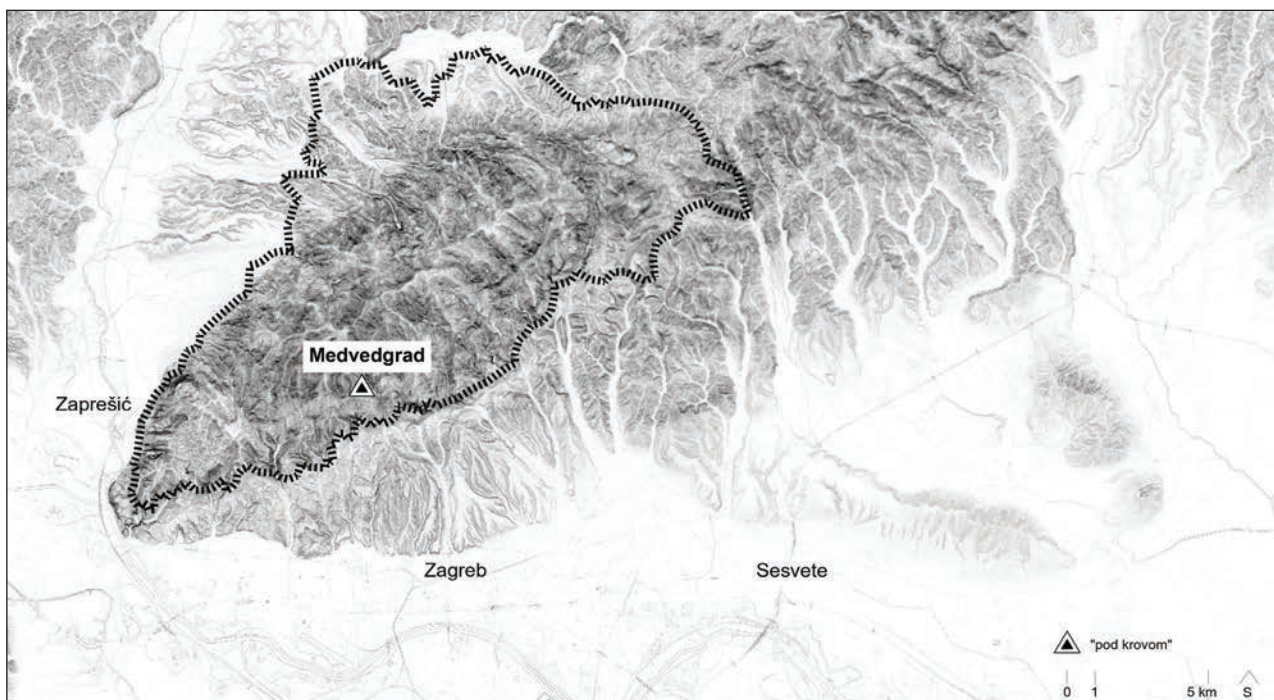
¹¹ Za najmlađi Hrvatski park prirode – PP Dinara, nije donesen PPPPO niti plan upravljanja. Za PP Velebit nije donesen PPPPO, ali je dostupan plan upravljanja. U planu upravljanja samo na jednom mjestu (opći opis kulturnog naslijeđa) navode se Stari grad Golubić, Sv. Juraj, Jablanac, Karlobag, Zvonigrad kod Palanke, Keglevića utvrda kod Mokrog Polja te stari grad Obrovac (Javna ustanova Park prirode Velebit, 2022, 63) te stoga nisu uključeni u istraživanje. PPPPO PP Papuk je u izradi, a podatci su preuzeti iz Prijedloga plana za javnu raspravu. Za NP Krka također nije donesen PPPPO, a podatci o plemićkim gradovima dobiveni su sa službene web stranice NP Krka koja detaljno navodi i obrađuje te lokalitete, te iz plana upravljanja koji za njih propisuje mjere ili aktivnosti.

Slika 2: Plemićki gradovi u NP Plitvička jezera (Izvor: Autori).

Slika 3: Plemićki gradovi u NP Krka (Izvor: Autori).

Slika 4: Plemićki gradovi u PP Medvednica (Izvor: Autori).

godine (NP Plitvička jezera, 2019). Interakcijom vode, zraka, geološke podloge i organizama te zahvaljujući posebnim fizikalno-kemijskim i biološkim uvjetima omogućeno je nastajanje sedre koja je pregrađivanjem vodotoka stvorila niz jezera, barijera i slapova koji čine jedinstvenu univerzalnu vrijednost parka. U sklopu NP Plitvička jezera¹² nalaze se dva plemićka grada: Krčingrad (Pliš, Krčin, gradina Kozjak) i Prozor (Prozorina, Pogledalo, Prozorac) (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014a, 144) od kojih je Krčingrad registrirano kulturno dobro (slika 2).¹³

Krčingrad, djelomično konsolidirana ruševina, nalazi se u samom središtu parka, na poluotoku između Gradinskog jezera i jezera Kozjak te je u smislu dostupnosti smješten na iznimno pogodnom mjestu u užoj zoni posjećivanja nacionalnog parka – neposredna blizina stanice izletničkog broda i pristup s kolne i pješačke staze. Istraživanja na lokalitetu započeo je još Emil Laszowski 1911. i 1912. godine (Sekulić, 2022, 127),¹⁴ a nastavljeni su 2008., 2009., 2013., 2014., 2019. i 2020. godine (Sekulić, 2022, 127). U prosincu 2021. godine izrađen je izvedbeni projekt konzervacije i prezentacije lokaliteta (Arhikon, 2021). Terenskim istraživanjem u prosincu 2023. utvrđeno je da su konzervatorski radovi na uređenju i prezentaciji u tijeku.

Prozor, nekonsolidirana ruševina, nalazi se uz samu granicu zaštite nacionalnog parka, na jednom od sjevernih izdanaka Mrsinjske gore iznad Vrela Koreničkog. Do Prozora vodi neodržavana planinarska staza. Na lokalitetu su tijekom 2011. godine provedeni radovi uklanjanja manje vegetacije,¹⁵ a izrađen je i snimak postojećeg stanja.¹⁶ Lokalitet povremeno posjećuju planinari, a poučna staza ili interpretativne ploče ne postoje.

NP Krka proglašen je 1985. godine (Zakon o proglašenju Nacionalnog parka „Krka“, NN 5/1985). Od izvora do ušća na dužini od 75 km ta je rijeka stvorila nekoliko prirodnih atrakcija koje se smatraju najznačajnijim hidrološkim i geomorfološkim fenomenima krša uopće. Unutar NP Krka¹⁷ nalazi se osam plemićkih gradova – Ključica (Ključić), Kamičak (Kamičac), Bogočin (Vil-ingrad), Nečven, Trošenj (Čučevo), Rogovo (Babingrad, Martinušić), Uzdah kula i Cudato,¹⁸ od kojih su pet zaštićena kulturna dobra.¹⁹

Ključica se nalazi na desnoj strani kanjona rijeke Čikole, kilometar od njezina utoka u rijeku Krku. Uzdah kula nalazi se na sjeveroistočnoj strani sela Dubravice, dok se ostali plemićki gradovi nalaze iznad kanjona rijeke Krke. Od juga prema sjeveru nižu se: Rogovo i Kamičak jedan nasuprot drugome; Bogočin koji se smjestio gotovo nasuprot manastiru Krka; Nečven i Trošenj također jedan nasuprot drugome te Cudato iznad Bilušić buka (slika 3).²⁰

Ključica i Nečven su gradovi s najvećim brojem arheoloških istraživanja, a ujedno i jedini lokaliteti na kojima su provedeni konzervatorski zahvati konsolidacije (Zaninović, 2007, 431–432). Terenskim obilaskom uočeni su zahvati i na uređenju lokaliteta Trošenj, tj. postava klupa i uređenje pristupa. Za plemićki grad Kamičak napravljen je snimak postojećeg stanja (Ninić et al., 2012, 396), dok za druge lokalitete u dostupnoj literaturi nema podataka o obavljenim istraživanjima. Nečven je djelomično konsolidirana ruševina, Ključica, Kamičak, Bogočin, Trošenj i Uzdah kula su nekonsolidirane ruševine dok su Rogovo i Cudato arheološko nalazište.

Neposredni pristup lokalitetima, pa čak i kolni, moguć je na Nečven i Trošenj za koje, uz Kamičak, postoji i interpretacijska infrastruktura u vidu interpretacijske ploče.

12 U neposrednom okruženju NP Plitvička jezera nalaze se i lokaliteti plemićkih gradova Drežnik i Msinj. Drežnik se nalazi i na poučnoj stazi „Ruta vode“. Godine 2017. napravljen je glavni projekt za tematski park „Stari grad Drežnik“ koji predviđa ugostiteljski objekt, info centar, izgradnju gledališta i pozornice te rekonstrukciju nekadašnjih drvenih mostova (Kocka, 2020, 73; NP Plitvička jezera, 2021).

13 Lokalitet Pusti (Stari) Perušić navodi se u tekstu plana, međutim nalazi se neposredno izvan granica plana. Na službenoj stranici NP Plitvička jezera nema detaljnijih podataka o Pustom Perušiću iako je istraživao u sklopu projekta „Istraživanje, prezentacija i turistička valorizacija arheološke baštine u NP Plitvička jezera“ koji zajedno provode JU NP Plitvička jezera i Arheološki muzej u Zagrebu (Mihelić & Bakarić, 2013, 443–444). Arheološka istraživanja započela su 2008. godine, a od 2020. godine provode se radovi na obnovi branič-kule (Latinčić & Regan, 2021, 238). Također, na službenoj web stranici Parka navodi se kako „od ostalih arheoloških lokaliteta unutar parka koji nisu dovoljno istraženi, a imaju potencijala valja navesti... stari grad Turjanski i Trojograd iznad Turjanskog.“, a u priručniku za vodiče Parka spominju se i „ostatci starog grada ‘Cerna Vlaka’ i gradine ‘Samograd’“ (Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera, 2020, 11). Navedeni plemićki gradovi ne spominju se u PPPPO NP Plitvička jezera (NP Plitvička jezera, n.d.).

14 Unutar teksta članka radi čitkosti uvijek je navedeno samo jedno pozivanje na relevantnu literaturu iako je često relevantne literature puno više. Sva literatura za pojedini lokalitet može se vidjeti u Tablici 1.

15 Radovi su provedeni u sklopu projekta „Istraživanje, prezentacija i turistička valorizacija arheološke baštine NP Plitvička jezera“. Projektom je 2011. godine započelo sustavno rekognosciranje područja nacionalnog parka. Od lipnja do listopada iste godine pregledano je ili reambulirano osamdesetak mikrolokacija, među kojima je moguće izdvojiti tridesetak potencijalnih ili stvarnih arheoloških lokaliteta (Bakarić & Mihelić, 2011, 516–518).

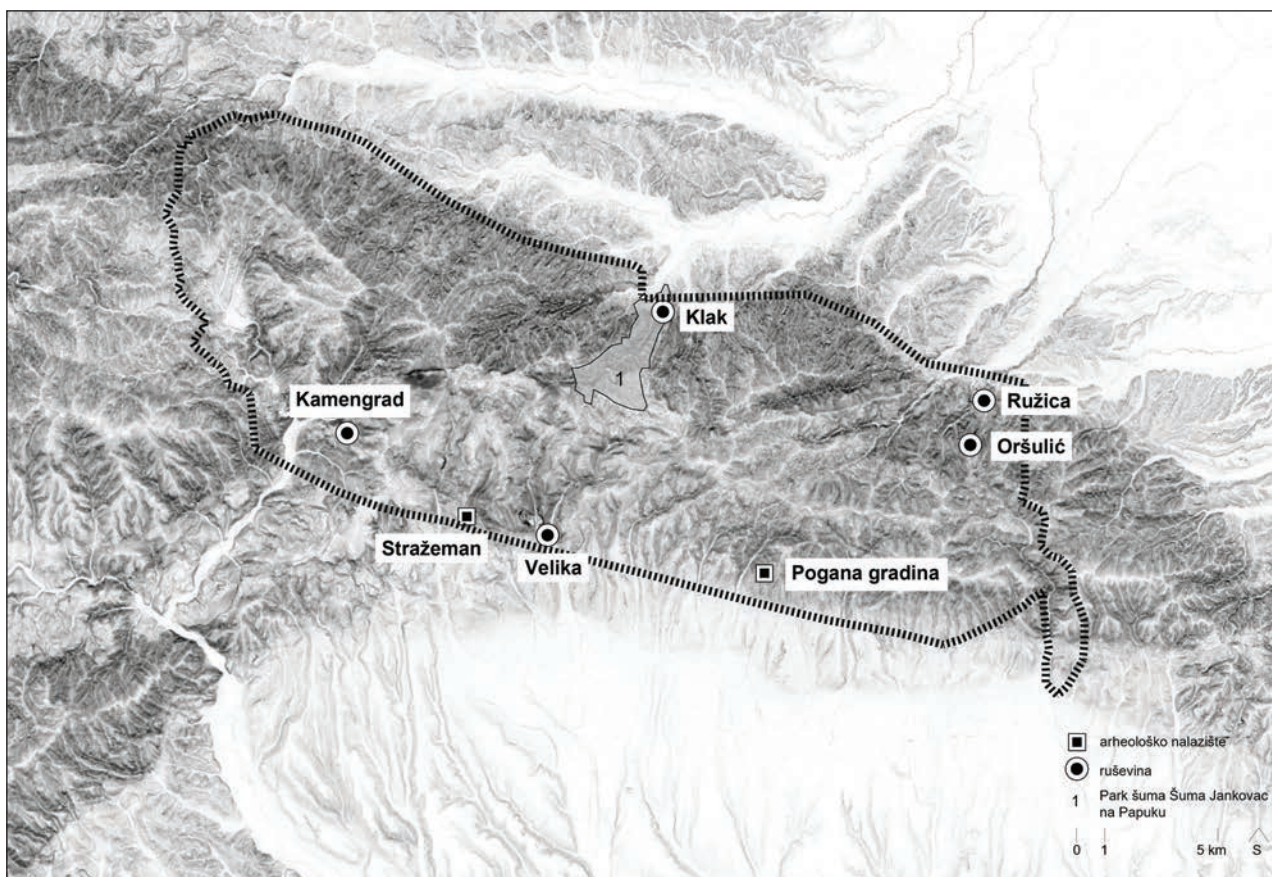
16 Snimak je izrađen u sklopu projekta valorizacije srednjovjekovne baštine područja Plitvičkih jezera (Hrvatski restauratorski zavod, n.d.).

17 U neposrednom okruženju NP Krka nalaze se i lokaliteti Knin i Bribir.

18 PPPPO NP Krka je u izradi, a podatci o plemićkim gradovima dobiveni su sa službene web stranice NP Krka (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, n.d.; NP Krka, n.d.a).

19 To su Ključica (Z-2062), Kamičak (Z-2608), Bogočin (Vilin-grad) (Z-2607), Nečven (Z-2605), Trošenj (Čučevo) (Z-4338).

20 Ključica se nalazi unutar granica zaštićenog krajobrazca „Vodeni tok i kanjon Čikole“, dok se Kamičak, Nečven, Trošenj, Rogovo i Cudato nalaze unutar granica zaštićenog krajobrazca „Skradinski buk“.

Slika 5: Plemićki gradovi u PP Papuk (Izvor: Autori).

Na mjestu ostataka Rogova nalazi se istoimeni vidikovac nacionalnog parka (Regan & Dugački, 2024, 541) do kojega vodi službena pješačka staza, dok za druge lokalitete službene biciklističke i pješačke staze vode do vidikovaca s kojih se vide plemićki gradovi. Kao posebnost treba istaknuti planiranu gradnju visećeg pješačkog mosta između lokaliteta Trošenj i Nečven. Na toj lokaciji u srednjem vijeku postojao je viseći most koji se planira rekonstruirati (NP Krka, n.d.b).²¹

PP Medvednica planinski je masiv pored Zagreba, s dobro očuvanim šumama i šumskim zajednicama te s osam šumskih rezervata proglašen parkom prirode 1981. godine (Zakon o proglašenju zapadnog dijela Medvednice parkom prirode, NN 24/1981). U sklopu PP Medvednica²² nalazi se jedan zaštićeni plemićki grad – Medvedgrad²³ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014b, 9). Medvedgrad je jedan od najpoznatijih hrvatskih plemićkih gradova, konsolidiran

i djelomično rekonstruiran, vidljiv iz Zagreba (slika 4). Medvedgrad se istražuje još od 1970-ih godina (Restauratorski zavod Hrvatske, 1987, 65–66). Tijekom 1990-ih godina bio je u fokusu političke i kulturne javnosti zbog gradnje spomenika Oltar domovine. U Medvedgradu je 2021. godine uređen Centar za posjetitelje parka prirode (PP Medvednica, n.d.). Medvedgrad je dostupan kolnim i pješačkim pristupom planinarskim stazama te su postavljene službene interpretativne ploče.

PP Papuk zajedno s Krndijom zatvara sa sjevera Požešku kotlinu i jedan je od najljepših i najvrjednijih predjela srednje Slavonije s očuvanim obilježjima autohtone žive i nežive prirode. Proglašen je parkom prirode 1999. godine (Zakon o proglašenju Parka prirode „Papuk“, NN 45/1999). Područje parka proglašeno je UNESCO Geoparkom 2007. godine. Unutar granica parka²⁴ nalazi se sedam plemićkih gradova (slika 5)²⁵, gledano sa zapada prema istoku to su – Kamengrad,

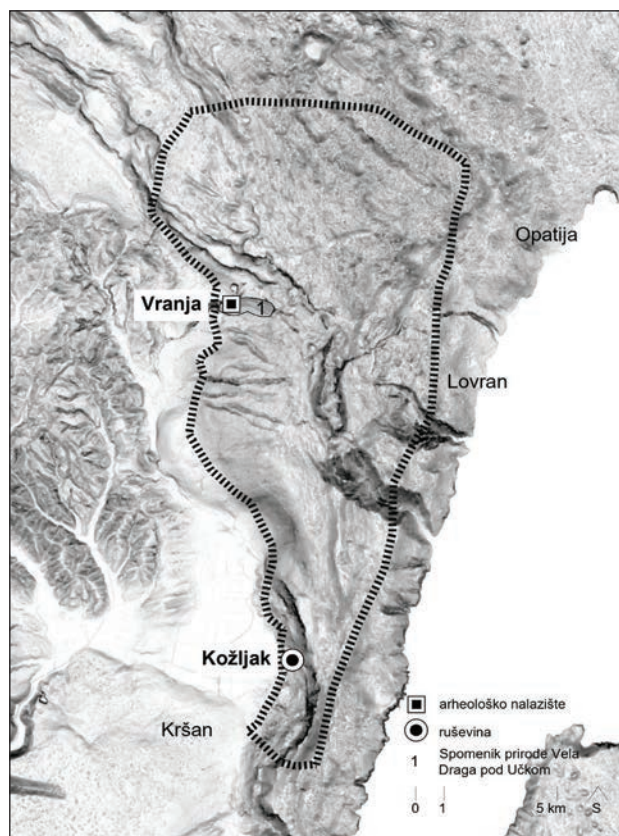
21 JU NP Krka u suradnji s Državnim arhivom u Šibeniku provela je i projekt „Identifikacija, evidentiranje i digitalizacija arhivskog gradiva o rijeci Krki i njezinom porječju“ (II. faza: Srednjovjekovne utvrde na Krki) (Mučalo & Zaninović, 2018, 79).

22 U neposrednom okruženju PP Medvednica nalaze se i lokaliteti Susjedgrad, Zelingrad, Donja Stubica, Gornja Stubica i dr.

23 Medvedgrad je na upravljanje Javnoj ustanovi „Park prirode Medvednica“ predan 1. lipnja 2010. godine (Popijač, 2021, 10).

24 U neposrednom okruženju PP Papuk nalaze se i lokaliteti Kaptol, Bedemgrad, Voćin.

25 U tekstu plana spomenuti su i plemićki gradovi izvan granica parka – Voćin i Kaptol.

Slika 6: Plemićki gradovi u PP Učka (Izvor: Autori).

Stražeman, Velika, Klak (Drenovac),²⁶ Pogana gradina, Oršulić (Orahovica) i Ružica²⁷ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2018, 48–50),²⁸ od kojih su četiri zaštićena kao kulturno dobro.²⁹

Zaštitno iskopavanje započeto je na Kamengradu (Čimin, 2013, 177–179); arheološka istraživanja s radovima prezentacije, konstruktivne i građevinske sanacije provodeći su na Velikoj (Sokač-Štimac, 2010, 146–147; Ministarstvo kulture, 2008, 16); a na Ružici arheološka istraživanja i konzervatorski radovi (Ministarstvo kulture, 2020, 20; Ministarstvo kulture i medija, 2022, 7; PP Papuk, n.d.). Ružica i Velika djelomično su konsolidirane ruševine, Pogana gradina je arheološko nalazište, a ostali lokaliteti su nekonsolidirane ruševine. Poučne staze i interpretacijske ploče postavljene su za Veliku, Klak i Ružicu.

Unutar granica parka nalazi se nekoliko kamenoloma, od kojih u kontekstu zaštite smještaja plemićkih gradova treba spomenuti kamenolome u blizini Ružice i Velike

koji su narušili njihov povijesni smještaj te je potrebna njihova sanacija.

Planinarske oznake na pristupnim putevima postavljene su za Kamengrad, Stražeman, Veliku, Klak i Ružicu.³⁰ Nijedan od lokaliteta nema stalnu namjenu iako ih povremeno posjećuju planinari.

PP Učka obuhvaća istoimenu planinu i dio područja Ćićarije, a smješten je uz obalu sjevernog Jadrana na jednoj od najsjevernijih točaka Mediterana, te veže Istru i kontinentalni dio Hrvatske. Proglašena je parkom prirode 1999. godine (Zakon o proglašenju Parka prirode „Učka“, NN 45/1999). Unutar granica PP Učka smještena su dva plemićka grada (slika 6) – Kožljak i „Castrum Vrane“ (Vranja) (Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, 2006, 187–188).

Kožljak je zaštićeno kulturno dobro smješten u jugozapadnom dijelu parka na ruti tematske staze Zagrad – Mošćenice te se na njemu provode

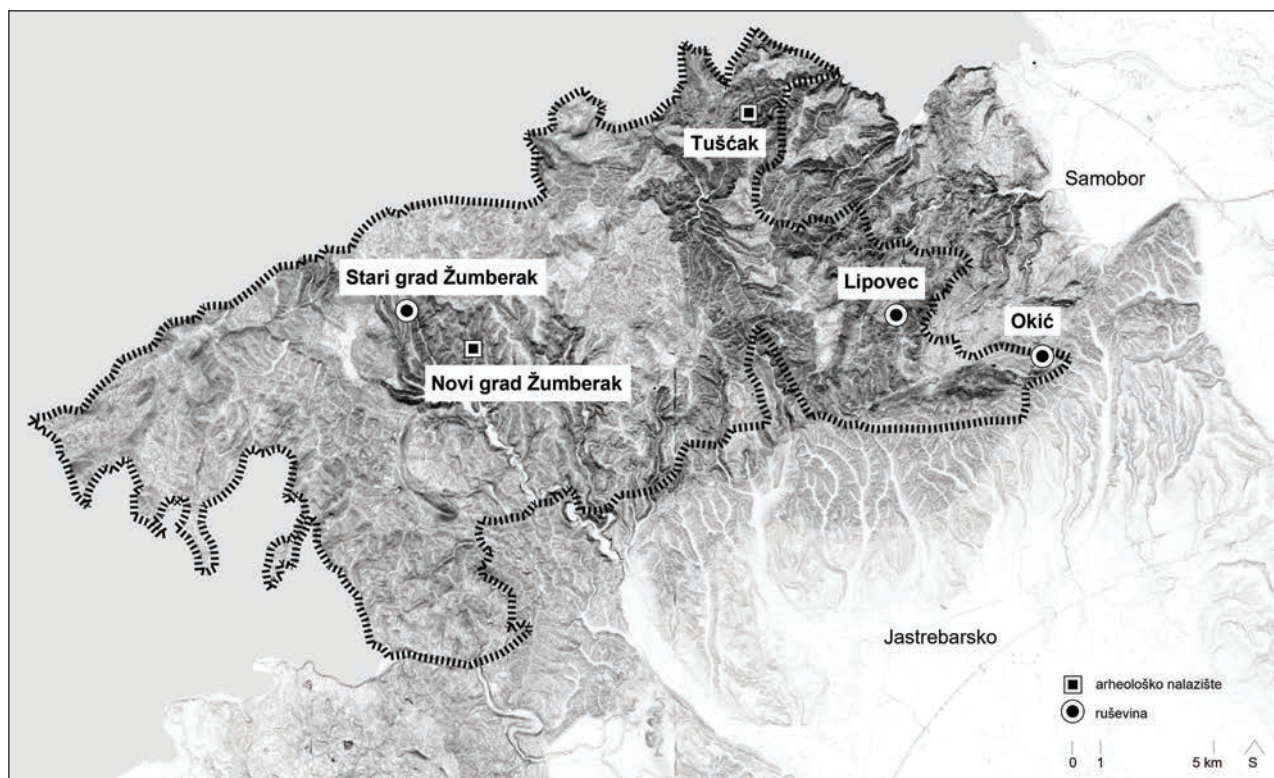
26 Klak se nalazi unutar zaštićene „Park šume Jankovac“ na Papuku (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2018).

27 Iako tipološki nije plemićki grad, u kontekstu povijesnog okruženja (*setting*) važno je istaknuti i zaštićeni lokalitet plemićku kuriju (*curia nobilitaris*) u Orahovici (Z-4714) (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2018, 54). Specifičnost za ovaj PP jest što se plemićki grad Ružica nalazi unutar nekadašnjeg sklopa kamenoloma, a danas planirane ugostiteljsko-turističke zone „Jezero-Hercegovac-Ružica grad“ za koju se izradio niz dokumenata koji uključuje funkcionalno aktiviranje plemićkog grada Ružice.

28 PPPPO PP Papuk je u izradi, a podatci su preuzeti iz prijedloga plana.

29 To su Kamengrad (Z-393), Velika (Z-419), Ružica (Z-375) i Oršulić (Z-376).

30 JU PP Papuk objavila je i publikaciju o srednjovjekovnoj baštini parka u kojoj su obrađeni i plemićki gradovi (Bačić, 2009).

Slika 7: Plemićki gradovi u PP Žumberak – Samoborsko gorje (Izvor: Autori).

radovi konstruktivne konsolidacije, a u tijeku je izrada idejnog, glavnog i izvedbenog projekta obnove lokaliteta (Turizmoteka, 2019). „Master plan turizma općine Kršan od 2017. do 2025.“ predviđa realizaciju „Muzeja kontemplacije Kaštela Kožljak“ (Čelić & Baćac, 2017, 42–43). Za *castrum* Vrane (Vranju) nema podataka o istraživanjima ili provedenim zahvatima iako je zaštićeno kulturno dobro.³¹

„Castrum Vrane“ smješten je u sjeverozapadnom dijelu parka na izbočini iznad Vele Drage i do njega vodi planinarski put. Lokalitet Vranja vidljiv je u gotovo arheološkom sloju. Interpretacijska infrastruktura za oba lokaliteta ne postoji.

PP Žumberak – Samoborsko gorje je planinski masiv u zapadnom dijelu središnje Hrvatske duž granice sa Slovenijom, između rijeka Kupe i Save ispresijecan dubokim dolinama brojnih rječica i brdskih potoka. Proglašen je parkom prirode 1999. godine (Zakon o proglašenju Žumberka i Samoborskog gorja parkom prirode, NN 58/1999). Unutar PP Žumberak – Samoborsko gorje³² nalazi se pet plemićkih gradova (slika 7) – Tuščak, Okić, Lipovec, Stari grad Žumberak

(Siechelberg), Novi grad Žumberak (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014c, 38–46).

Dva plemićka grada zaštićena su kao kulturno dobro,³³ a svi se nalaze unutar zaštićenog kulturnog krajolika „Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivičko prigorje“.³⁴ Plemićki grad Okić nalazi se i unutar zaštićene park šume „Okolica Okić grada“ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014c, 35).

Lipovec i Okić nalaze se u jugoistočnom dijelu parka, Tuščak na sjevernom, a Stari i Novi grad Žumberak u centralnom, međusobno u relativnoj blizini.

Za dva plemićka grada provedena su arheološka istraživanja – Tuščak (Lapajne & Mahović, 2005–2006, 75–84) i Stari grad Žumberak (Lapajne, 2006, 180–182).

Od navedenih lokaliteta, samo je Stari grad Žumberak konsolidirana ruševina, Okić je djelomično konsolidiran, a Tuščak i Lipovec su nekonsolidirane ruševine dok je Novi grad Žumberak arheološko nalazište. Svi lokaliteti su dostupni pješačkim/planinarskim putevima različite težine i razine održavanja, a oko Okića postoji i poučna staza Okićnica. Tuščak, Okić, Stari grad Žumberak i Novi grad Žumberak imaju postavljene interpretacijske ploče.

31 Vranja se nalazi i unutar granica spomenika prirode „Vela Draga“ pod Učkom.

32 U okruženju PP Žumberak – Samoborsko gorje nalaze se i lokaliteti Ozalj, Jastrebarsko, Samobor, Turen Svetojanski, Oršić Slavetić.

33 Zaštićeni plemićki gradovi unutar PP Žumberak-Samoborsko gorje su Tuščak (Z-1137) i Okić (Z-3835).

34 Kulturni krajolik Žumberak - Samoborsko gorje - Plešivičko prigorje (Z-7105).

Tablica 1: Stanje, istraživanja, smještaj, pristup i interpretacija na plemićkim gradovima u NP i PP Hrvatske.

ZASTIĆENO PRIRODNO PODRUČJE	PLEMIČKI GRAD ³⁵	STATUS ZAŠTITE	POSTOJEĆE STANJE	NAMJENA I KORIŠTENJE	ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA I KONZERVATORSKI ZAHVATI	SMJEŠTAJ (SETTING)	PRISTUP	POUČNA STAZA	INTERP. PLOČE
NP Plitvička jezera (1949.)	Srednjovjekovna utvrda Krčingrad (Pliš, Krčin, gradina Kozjak)	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-5692	djelomično konsolidirana ruševina – traju radovi	bez namjene, planirano posjećivanje	sustavno arheološka istraživanja 1911.-1912., 2008.-2009., 2013.-2014., 2019.-2020.; zaštitno iskopavanje 2008.-2009.; radovi konsolidacije 2015.; geodetski snimak 2015.; građevinska snajpa 2016., 2017.; ³⁶ izvedbeni projekt prezentacije 2021. ³⁷	očuvan; bez izgradnje u okruženju; mogućnost obnove povijesnih vizura; u šumi; poluočtok u jezeru; u užoj zoni posjećivanja parka	uz uređene kolne i pješačke staze NP; radovi u tijeku - nepristupačan	-	-
	Burg Prozor (Prozorina, Pogledalo, Prozorac)	Planom evidentirano kulturno dobro	nekonsolidirana ruševina, zaraslo	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	terensko istraživanje 2011. ³⁸ snimak postojećeg stanja ³⁹	očuvan; planinski vrh u šumi; u blizini prometnice i manjeg naselja staza	neodržavana planinarska staza	-	-
	Srednjovjekovna utvrda Ključica (Ključić)	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-2062; Zaštićeni krajobraz Vodeći tok i kanjon Čikole	nekonsolidirana ruševina	bez namjene, povremeno posjećuju planinari, vidikovac	zaštitno iskopavanje i konzervacija, 2005., 2006.; sustavno iskopavanje i konzervacija, 2007.; arheološko-konzervatorsko istraživanje, 2011.; sustavno iskopavanje, 2016.; zaštitno iskopavanje, 2017.; ⁴⁰	očuvan; iznad kanjona Čikole; djelomično narušen dalekovodom preko Čikole; kamenjar	pješačka („Ključica“) i biciklistička („Krka Bike MTB3“) staza do vidikovca	-	službena ploča NP
	Srednjovjekovna utvrda Kamičak (Kamičac)	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-2608; Zaštićeni krajobraz Skradinski buk	arheološko nalazište; zaraslo	bez namjene	arhitektonski snimak 2001.-2002. ⁴¹	očuvan; iznad kanjona Kike; makija („Stinice – Koski slap – Ozidana pečnara“)	pješačka staza do vidikovca	-	službena ploča NP
NP Krka (1985.)	Srednjovjekovna utvrda Bogdčin (Viligrad)	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-2607	arheološko nalazište; zaraslo	bez namjene	rekognosciranje	očuvan; iznad kanjona Kike; u blizini poljoprivrednih zemljišta s povijesnim subozidima	poljskim putem kroz poljoprivredna zemljišta	-	-
	Srednjovjekovna utvrda Nečven	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-2605; Zaštićeni krajobraz Skradinski buk	djelomično konsolidirana ruševina – traju radovi	bez namjene, povremeno posjećuju planinari, vidikovac	arheološko-konzervatorsko istraživanje, 1988., 2011.-2013.; zaštitno iskopavanje i konzervacija, 2015.-2016.; sustavno iskopavanje, 2017.; radovi u tijeku ⁴²	očuvan; iznad kanjona Kike; u blizini sela Puljane i u neposrednoj blizini poljoprivrednih zemljišta; pogled na tršeni	kolni pristup; pješačka i biciklistička staza ⁴³	službena ploča NP	
	Srednjovjekovna utvrda Trošeni (Čučevo)	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-4338; Zaštićeni krajobraz Skradinski buk	nekonsolidirana ruševina; očišćen od vegetacije	bez namjene, povremeno posjećuju planinari, vidikovac	radovi prezentacije lokaliteta (pristupna ograda, klupe)	očuvan; pristup kroz zapuštena poljoprivredna zemljišta; iznad kanjona Kike; pogled na Nečven	pješačka i biciklistička staza staza Trošeni – Pšavač ⁴⁴	„Poučno-pješačka staza Trošeni – Pšavač“	službena ploča NP
	Srednjovjekovna utvrda Rogovo (Babingrad, Martinušić)	Zaštićeni krajobraz Skradinski buk	arheološko nalazište	vidikovac ⁴⁴	rekognosciranje	očuvan; iznad kanjona Kike; makija	pješačka („Rogovo“) i biciklistička („Krka Bike MTB2“ i „Trek5“) staza do vidikovca	-	-
	Srednjovjekovna utvrda Uzdah kula	-	nekonsolidirana ruševina; očišćen od vegetacije	bez namjene; povremeno posjećuju planinari	rekognosciranje	očuvan	nepoznato	nepoznato	nepoznato
	Srednjovjekovna utvrda Čudato	Zaštićeni krajobraz Skradinski buk	arheološko nalazište	bez namjene	rekognosciranje	očuvan	nepoznato	nepoznato	nepoznato

35 Termini korišteni za pojedine lokalitete (stari grad, burg, plemićki grad, utvrda i sl.) preuzeti su izravno iz Planova, osim u slučaju NP Krka kada su preuzete sa službene web stranice NP.

36 Sekulić, 2022, 127; Pleše, 2008, 454–456; 2009, 471–473; 2010, 144; 2014, 135; 2015, 163; Sekulić & Pleše, 2013, 454–455; Pleše & Sekulić, 2014, 466–468; Ministarstvo kulture, 2009, 11; 2013, 10; 2015, 16; 2016, 18; 2017, 10; Vektra, 2015.

37 Arhikon, 2021.

38 JU NP Plitvička jezera u suradnji s Arheološkim muzejom u Zagrebu započeli su 2011. godine projekt „Istraživanje, prezentacija i turistička valorizacija arheološke baštine NP Plitvička jezera“ (Bakarić & Mihelić, 2011, 518).

39 Hrvatski restauratorski zavod, n.d.

40 Zaninović, 2005, 332–334; 2006, 373–375; 2007, 431–432; 2011a, 595–596; 2016a, 704–706; 2017a, 713–715.

41 Ninić et al., 2012, 396.

42 Zaninović, 2011b, 596–598; 2012, 688–690; 2013, 526–528; 2015, 636–639; 2016b, 706–708; 2017b, 715–716.

43 Ninić et al., 2012, 398. Nečven se može vidjeti i u sklopu službene pješačke staze NP „staza Perice“ te biciklističkih staza „Krka MTB5“ i „Krka Bike Trek2“.

44 Regan & Dugački, 2024, 541.

ZAŠTIĆENO PRIRODNO PODRUČJE	PLEMIČKI GRAD ⁴⁵	STATUS ZAŠTITE	POSTOJEĆE STANJE	NAMJENA I KORISTENJE	ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA I KONZERVATORSKI ZAHVAI	SMJESTA (SETTING)	PRISTUP	POUČNA STAZA	INTERP. PLOČE
PP Medvednica (1981.)	Srednjovjekovni grad Medvedgrad	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-2283	„pod krovom“ konsolidirana ruševina, djelomično rekonstruiran lapela, palas, brniti kula, zidine, održavano	Centar za posjetitelje Medvedgrad, vrtkovač ⁴⁶	arhitektonski snimak, 1956. ⁴⁶ arheološka istraživanja i konzervacija (1973.-1978.), 1979.-1995., 2001.-2021. ⁴⁷	očuvan; planinski vrh u šumi; bez izgradnje u okruženju; vidljiv iz Zagreba	kolni pristup, pjesačka staza „Planinarski put 11“ ⁴⁸	-	službena ploča PP
	Stari grad Kamengrad	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-393	nekonsolidirana ruševina, zaraslo	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	arheološko istraživanje 1980-ih; zaštitno iskopavanje 2013. ⁴⁸	očuvan; planinski vrh u šumi, uz šumsku cestu	planinarska („staza Vučjak Kamenski („Lula“) - Kamengrad“) i biciklistička („staza br. 14“) staza	-	-
PP Papuk (1999.)	Srednjovjekovna utvrda Pogana gradina	Planom evidentirano kulturno dobro	arheološko nalazište	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	rekognosciranje, 1971. ⁴⁹	očuvan; u šumi uz šumski put/cestu	planinarski put	-	-
	Srednjovjekovna utvrda Stražeman	Planom evidentirano kulturno dobro	arheološko nalazište	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	rekognosciranje	očuvan; u šumi	planinarska staza („Velika (erkva) - Mališćak - Orabove vode - lovska glava“) i hodočasnički put („Stražeman - Poljana - Gornji Vrhovci - Z4100 - kamenski Vučjak - D69 - Voćinar“)	-	-
	Velika	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-419	djelomično konsolidirana ruševina, zapušteno, prekinuti radovi	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	arheološki radovi, 2006; građevinska sanacija, konstruktivna sanacija, konzervatorski radovi, 2007.; radovi prezentacije, konstruktivna i građevinska sanacija, 2008.; arheološki radovi 2009., 2011., 2013.; arheološki nadzor, 2010.; probno iskopavanje 2012. ⁵⁰	očuvan; kamenolom; u šumi; u blizini naselja i aquaparka	poučna staza („Lapjak“) i planinarski put („Velika (erkva) - Lapjak - Nevolljaš - Jankovac“)	„Poučna staza Lapjak“	službena ploča PP
	Klak (Drenovac)	Planom evidentirano kulturno dobro; Park šuma Šuma Jankovac na Papuku	nekonsolidirana ruševina, zaraslo	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	rekognosciranje	očuvan; srednjovjekovni drum/put; u šumi	planinarski put („Velika (erkva) - Lapjak - Nevolljaš - Jankovac“)	„Poučna biciklistička staza Jankovac - Slatinski Drenovac“	službena ploča PP
	Ružica	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-375	djelomično konsolidirana ruševina, zaraslo	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	arheološko istraživanje i konzervacija 1966.-1990.; 2011.-2013.; 2019., 2020., 2022. ⁵¹	djelomično očuvan (kamenolom); u šumi; blizina Orahovackog jezera; hotel u izgradnji	pjesačka („Ružica“) i biciklistička staza („br. 7 - Orahovica“); kolno dostupan terenskim vozilom	„Poučna staza Ružica“	službena ploča PP
	Orišćić (Orahovca)	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-376	nekonsolidirana ruševina; u šumi	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	nacrtna lokaliteta, 1920. ⁵²	očuvan; planinski vrh u šumi	neodržavana / nepostojeća pjesačka i biciklistička staza („br. 7 - Orahovica“)	-	-

45 Centar za posjetitelje Medvedgrad, n.d..

46 Mijat Sabljat još u 19. stoljeću snima Medvedgrad; 1840. godine Mijat Novak radi nacрте kula; Ernest Gideon Maretić i Mirko Bogović rade crteže postojećeg stanja grada. „Zemaljsko povjerenstvo za očuvanje umjetničkih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji“ 1912. nalaže fotografiranje plemićkog grada (Mirmik, 1971, 78–79).

47 Pripremni radovi (izrada programa, reambulacija terena, izrada pristupnog puta od sedla Glog do Medvedgrada i popravak šumskog puta od ceste Šestinski lagvić – Krajičin zdenac do Gloga, izrada idejnog i izvedbenog projekta transporta materijala, nabava opreme i prikupljanje suglasnosti) započeli su 1973. godine, a arheološka istraživanja započela su 1979. godine. Kontekst arheoloških istraživanja i konzervatorskih odluka nakon 1992. godine detaljno je u svojoj knjizi opisao Drago Miletić, konzervator koji je, među ostalim, 1986. godine s dvoje kolega dobio nagradu Ljubo Karaman Društva konzervatora Hrvatske za rekonstrukciju kapele sv. Filipa i Jakova na Medvedgradu (Restauratorski zavod Hrvatske, 1987, 65–66; Turnšek et al., 2012, 321–323; Javna ustanova Park prirode Medvednica, 2011, 9–11; Miletić, 2021).

48 Čimin, 2013, 177–179.

49 Đurić & Feletar, 2002, 154.

50 Ministarstvo kulture, 2006, 6; 2007, 14; 2008, 16; 2009, 14; 2010, 14; 2011, 8; 2012, 12; 2013, 13; Sokač-Štimac, 2010, 146–147; 2012, 184–185; Bačić, 2009, 23.

51 Ministarstvo kulture, 2011, 12; 2012, 19; 2013, 21; 2019, 13; 2020, 20; Ministarstvo kulture i medija, 2022, 7; PP Papuk, n.d..

52 Szabo, 1920, 134.

ZAŠTIĆENO PRIRODNO PODRUČJE	PLEMIČKI GRAD ⁵⁵	STATUS ZAŠTIĆE	POSTOJEĆE STANJE	NAMJENA I KORISTENJE	ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA I KONZERVATORSKI ZAHVAITI	SMIJESTAJ (SETTING)	PRISTUP	POUČNA STAZA	INTERP. PLOČE
PP Učka (1999.)	Stari grad – kaštel Kožljak	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-7519	djelomično konsolidirana ruševina – traju radovi	bez namjene, povremeno posjećuju planinari, planirano uređenje planirano uređenje muzeja	arhitektonski snimak, 2018.; konzervatorska istraživanja, konstruktivna i građevinska sanacija 2019.–2024.; idejno rješenje ⁵⁴ ; glavni projekt sanacije zidova (http://krsan.hr/web/vijest.asp?id=1639)	djelomično očuvan; na istaknutom hrištu, srednjovjekovna cesta ⁵⁴	planinarski put (br. 715), kolno dostupan	„Tematska staza Zagrad – Mošćenice“	-
	Castrum Vrane (Vranja)	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-7767; Spomenik prirode Vela Draga pod Uškom	arheološko nalazište, zaraslo	bez namjene, povremeno posjećuju planinari	reknogosciranje	očuvan; iznad Vele Drage; pristup lokalitetu narušen zbog kamenoloma i vizure autoceste	planinarski put	-	-
PP Žumberak – Samoborsko gorje (1999.)	Stari grad Tušćak	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-1137; Kulturni krajolik Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivčko prigorje Z-7105	arheološko nalazište	bez namjene; povremeno posjećuju planinari	arheološka istraživanja (1987., 1989.–1993.) ⁵⁵	očuvan; planinski vrh u šumi	„Planinarski put Osredak (Člataža) – Kravljak“	-	službena ploča PP
	Stari grad Okčić	Lista zaštićenih kulturnih dobara, Z-3835; Kulturni krajolik Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivčko prigorje Z-7105; Park šuma „Okolića Okčić grada“	djelomično konsolidirana ruševina, zaraslo	bez namjene; u posjećuju planinari; u podnožju planinarski dom	arhitektonski snimak, 1920., 1960. ⁵⁶	očuvan; planinski vrh u šumi; u podnožju planinarski dom	planinarski put	„Poučna staza Okčićica“	vandalizirane službene ploče PP
	Stari grad Lipovec	Planom evidentirano kulturno dobro; Kulturni krajolik Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivčko prigorje Z-7105	djelomično konsolidirana ruševina, zaraslo	bez namjene; u podnožju napušteni planinarski dom; povremeno posjećuju planinari	macr lokaliteta, 1920. ⁵⁷	očuvan; planinski vrh u šumi; u podnožju napušteni planinarski dom i cesta	neodržavani planinarski put („Soićeva kuća (zavorena) – Stari Grad Lipovac – Veliki Oštrc“)	-	-
	Stari grad Žumberak (Stichelberg)	Planom evidentirano kulturno dobro; Kulturni krajolik Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivčko prigorje Z-7105	djelomično konsolidirana ruševina, djelom zaraslo	povremena sakralna namjena (tise) na otvorenom pored Starog grada Žumberaka); posjećuju planinari	arheološka istraživanja, 1988.; sustavno iskopavanje, 2005.; zaštitno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi, 2006.–2009.; zaštitno iskopavanje, konzervatorski radovi 2012.–2017.; sustavno iskopavanje, konzervacija, 2018. ⁵⁸	očuvan; u šumi; pristupa mu se putem koji prolazi kroz selo; vidljiv s obodne glavne lokalne ceste	poljski put s oznakom; kolno dostupan terenskim vozilom	-	službena ploča PP
	Novi grad Žumberak	Planom evidentirano kulturno dobro; Kulturni krajolik Žumberak – Samoborsko gorje – Plešivčko prigorje Z-7105	arheološko nalazište, prepoznatljiva u morfološkij terena, raznesen materijal, zaraslo	bez namjene; povremeno posjećuju planinari	reknogosciranje; arheološka istraživanja, 2024. ⁵⁹	očuvan; u šumi, u neposrednoj blizini povijesna crkva i pil	„Planinarski put Novi grad Žumberak – Ječmište“	-	službena ploča PP

53 Višnjčić, 2018, 411–413; Ministarstvo kulture, 2019, 3; 2020, 4; Ministarstvo kulture i medija, 2021, 2; 2022, 2; 2023, 3; 2024, 7; Turizmoteka, 2019.

54 Regan & Dugački, 2024, 295.

55 Lapajne & Mahović, 2005–2006, 75–84.

56 Tloct Okčića objavljuje Gjuo Szabo 1920., zatim Sena Gvozdanović 1960 (Miletić, 1988, 93–94).

57 Szabo, 1920, 48.

58 Ministarstvo kulture, 2006, 1; 2007, 2; 2008, 30; Lapajne, 2005, 157–158; 2006, 180–182; 2007, 195–196; 2008, 266–268; 2011, 281–282; 2012, 326–327; 2013, 239; 2014, 263; 2015, 298; 2016, 300–301; 2017, 296–297; Uredništvo HAG-a, 2018, 296–297.

59 Regan & Dugački, 2024, 754.

OSVRT NA MJERE ZAŠTITE PLEMIČKIH GRADOVA
ODREĐENE U PROSTORNIM PLANOVIMA
PODRUČJA POSEBNIH OBILJEŽJA (PPPPO) I
PLANOVIMA UPRAVLJANJA NACIONALNIH
PARKOVA I PARKOVA PRIRODE RH

Svi analizirani nadležni PPPPO-i (četiri važeća PPPPO-a (NP Plitvička jezera, PP Medvednica, PP Učka, PP Žumberak-Samoborsko gorje), te jedan prijedlog plana (PP Papuk)) propisuju opće mjere zaštite za kulturno naslijeđe. Po sadržaju mjera i odredbi koje upućuju i na zaštitu smještaja kulturnog naslijeđa ističu se NP Plitvička jezera, PP Medvednica i PP Žumberak – Samoborsko gorje. PPPPO NP Plitvička jezera propisuje „istraživanje svih arheoloških lokaliteta na području Parka“, „zadržavanje povijesnih trasa putova (starih cesta, pješačkih staza i sl.)“, „očuvanje povijesne slike i obrisa naselja, naslijeđenih vrijednosti kulturnog krajobraza i slikovitih pogleda (vizura), kultiviranog krajobraza“, „sve elemente kulturnog naslijeđa s prostora Parka treba na odgovarajući način urediti i prezentirati te ugraditi u program turističke ponude Parka kao npr. osnovati etno selo ili muzej na otvorenom u svrhu prezentacije“ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014a, 133). PPPPO PP Medvednica, primjerice, za zaštićene i preventivno zaštićene povijesne sklopove i građevine propisuje „održavanje povijesnih sklopova i građevina unutar njihovog autentičnog okruženja“, „omogućavanje manjih rekonstrukcijskih zahvata, na način da se tim zahvatima ne ugroze izvorna i spomenička svojstva sklopa ili građevina“, „u pravilu očuvanje izvorne namjene, uz mogućnost određivanja druge namjene koja ne zahtijeva bitne promjene graditeljske strukture i prostornih odnosa“ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014b, 8). Plemićki grad Okić nalazi se unutar park šume „Okolica Okić grada“ za koju je u prostornom planu navedeno da su „dopušteni oni zahvati i djelatnosti koje ne narušavaju obilježja zbog kojih je proglašena“ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014c, 44). Prijedlog PPPPO PP Papuk ističe poticanje „integralnog pristupa i stalnu suradnju stručnjaka u sklopu programa održivog korištenja i očuvanja s prostornim planerima, kako bi se postigla sinergija potrebna za

pravilno gospodarsko korištenje graditeljske baštine“ te također poticanje „revitalizacije kulturnih dobara uvođenjem povijesnih namjena ili prihvatljivih novih sadržaja kako bi kulturno dobro aktivno „sudjelovalo“ u životu lokalne zajednice“ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2018, 193).

Detaljnije planske smjernice i/ili odredbe za plemićke gradove propisane su za Medvedgrad (PP Medvednica) te Ružicu grad, Stražeman, Poganu gradinu, Klak, Oršulić i Veliku (PP Papuk). Za Medvedgrad se primjerice propisuju sljedeći zahtjevi: „Ne planira se gradnja novih građevina. Zadržava se visinski i tlocrtni gabarit postojeće građevine uz mogućnost rekonstrukcije [...]. Predviđa se edukativna, muzejska, memorijalna i izletišna namjena starog grada, s pratećim sadržajima (ugostiteljski, turistički i sl.) [...]“⁶⁰ (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014b, 50). Ružica grad sagledava se unutar turističko-rekreacijske zone „Jezero-Hercegovac-Ružica grad“ za koji je planski propisan te i izrađen detaljni plan uređenja (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2018, 106–107; Zavod za prostorno planiranje, 2011),⁶¹ a za Stražeman, Poganu gradinu, Klak, Oršulić i Veliku predviđena su izletnička područja oko lokaliteta (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2018, 114–115).

Planovi upravljanja analizirani su za svih šest spomenutih nacionalnih i parkova prirode. Detaljnije mjere ili aktivnosti vezane na plemićke gradove propisane su za Krčingrad u NP Plitvička jezera gdje je propisana aktivnost „nastaviti, intenzivirati i dovršiti započeto arheološko istraživanje i konzervaciju lokaliteta Krčingrad“ (Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera, 2019, 161). Ciljevi i mjere poput „osmišljavanja i uređivanja prostora oko srednjovjekovnih utvrda“ propisani su u NP Krka, a detaljnije i „istraživanje i konzervacija srednjovjekovnih utvrda Ključica, Nečven i Trošenj“ (Javna ustanova „Nacionalni park Krka“, 2011, 90, 94). U PP Medvednica planom upravljanja iz 2011. godine predviđa se otvaranje Centra za posjetitelje Medvedgrad (Javna ustanova Park prirode Medvednica, 2011, 57). Plan upravljanja za PP Papuk od aktivnosti definira „zagovarati i podupirati revitalizaciju srednjovjekovne utvrde Ružica grad u Orahovici“

⁶⁰ Moguća je rekonstrukcija pomoćne građevine podno Medvedgrada na lokaciji Glog i prenamjena u funkciji Javne ustanove PPM (muzejska, edukativna, posjetiteljska, ugostiteljska, memorijalna, turistička) (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2014b, 50).

⁶¹ Specifičnost za ovaj lokalitet jest što se plemićki grad Ružica nalazi unutar nekadašnjeg sklopa kamenoloma, a danas planirane ugostiteljsko-turističke zone Jezero-Hercegovac-Ružica grad. Unutar te zone omogućava se gradnja hotela, ureda, info centra, bungalova, kampa, ali i skijališta i žičare/uspinjače (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja, 2018, 28, 81–82). 2011. godine izrađen je i „Detaljni prostorni plan uređenja „Jezero Hercegovac – Ružica grad“ u Orahovici“ (Zavod za prostorno planiranje, 2011). Planom se u neposrednoj blizini Ružice grada predviđa skijalište sa žičarom, prostor za bungalove, kamp, hotel i kupalište. Cijeli kompleks planiran je kao dio procesa sanacije kamenoloma koji se nalazi u neposrednoj blizini zaštićenog plemićkog grada, a unutar granice PP.

te „provesti inicijalna istraživanja srednjovjekovne utvrde Voćinska utvrda“ (Javna ustanova Park prirode Papuk, 2023, 154).

Od pet analiziranih PPPPO-a, utvrđeno je da svi upućuju na opće mjere zaštite za kulturno naslijeđe (tablica 2). Samo tri upućuju na zaštitu okruženja kulturnog naslijeđa, a tek dva PPPPO-a propisuju detaljnije smjernice i odredbe za ukupno sedam plemićkih gradova (Medvedgrad, Ružica, Stražeman, Pogana gradina, Klak, Oršulić i Velika).

Od šest analiziranih planova upravljanja, ustanovljeno je da svi propisuju neke mjere vezane za kulturno naslijeđe, dok četiri propisuju detaljnije mjere ili aktivnosti za ukupno sedam plemićkih gradova (NP Plitvička jezera, NP Krka, PP Medvednica, PP Papuk).

Usporedba propisanih mjera zaštite u planskim dokumentima i planiranih aktivnosti sa stanjem u prostoru pokazuje kako se opće ili pojedinačne mjere propisane u PPPPO-ima, te opće ili detaljne aktivnosti planirane planovima upravljanja dijelom realiziraju ili su dijelom u postupku realizacije u prostoru što pokazuje pozitivne rezultate na očuvanju i unaprjeđenju plemićkih gradova u zaštićenim prirodnim područjima.

REZULTATI I ZAKLJUČAK

U dva analizirana nacionalna parka i četiri analizirana parka prirode u važećim PPPPO-ima, planovima upravljanja i podacima na službenim web stranicama evidentirano je dvadeset i pet plemićkih gradova (slika 8, 9).

Od dvadeset i pet analiziranih plemićkih gradova, njih petnaest je zaštićeno kao kulturno dobro, dok je sedam evidentirano prostornim planom područja posebnih obilježja. Preostala tri lokaliteta (Rogovo, Cudato, Uzdah kula) nalaze se u NP Krka za koji nije izrađen plan, a evidentirani su na službenoj web stranici parka.⁶²

Stanje je različito: devet plemićkih gradova je arheološko nalazište, nekonsolidiranih ruševina je sedam, djelomično konsolidiranih ruševina je osam, od kojih su za tri lokaliteta radovi u tijeku – Krčingrad, Nečven, i Kožljak. Medvedgrad je jedini lokalitet koji je konsolidiran i „pod krovom“ s namjenom interpretacijskog centra parka prirode.

Medvedgrad je jedini plemićki grad koji ima kontinuiranu namjenu, a za Kožljak se radi projekt za trajnu namjenu. Stari grad Žumberak ima povremenu sakralnu namjenu, a brojne plemićke gradove redovito posjećuju planinari. Plemićki gradovi danas su često vezani i za planinarske domove te se tako jedan nalazi u podnožju Okića i Lipovca. Plemićki gradovi obično su ciljevi ili odmorišta na planinarskim rutama, na njima se nalaze planinarski žigovi, a pojedini služe i kao vidikovci (npr. Rogovo) što doprinosi i posjećivanju zaštićenih prirodnih područja.⁶³

Arheološko-konzervatorska istraživanja nakon proglašenja zaštićenog prirodnog područja su započeta, provedena ili su u tijeku za deset lokaliteta (Krčingrad, Ključica, Nečven, Medvedgrad, Kamenograd, Velika, Ružica, Kožljak, Stari grad Žumberak, Novi Grad Žumberak),⁶⁴ dok su za još dva dodatna lokaliteta izrađeni arhitektonski snimci postojećeg stanja (Prozor, Kamičak).⁶⁵

Analizom smještaja plemićkih gradova unutar zaštićenih prirodnih područja u suvremenom kontekstu uočava se izrazita raznolikost njihovih prostornih odnosa, vidljivosti i dostupnosti. Pojedini se plemićki gradovi nalaze u šumskim područjima i gotovo su potpuno vizualno izolirani (npr. Oršulić, Stražeman), dok su drugi smješteni u neposrednoj blizini manjih sela i djelomično integrirani u postojeći ruralni okoliš (npr. Kožljak, Nečven). Neki su jasno vidljivi iz šireg prostora i strateški prezentirani tako da dominiraju krajolikom (npr. Stari grad Žumberak i Medvedgrad), dok su drugi tijekom vremena postali skriveni i teško uočljivi zbog zarastanja vegetacijom (npr. Prozor).

Dio se nalazi uz današnje aktivne maslinike i druge poljoprivredne površine (npr. Bogočin), čime se zadržava povijesna veza s korištenjem zemljišta u neposrednoj okolini. Neki su smješteni daleko izvan naselja, ali je njihova prostorna ambijentalnost narušena infrastrukturnim elementima poput dalekovoda (npr. Ključica), što predstavlja izazov u interpretaciji povijesnog krajolika i vizualne percepcije lokaliteta.

U kontekstu zoniranja unutar parkova prirode i nacionalnih parkova, pojedini se plemićki gradovi nalaze na rubnim dijelovima ili ulaznim točkama u zaštićeno područje (npr. Uzdah kula), dok su drugi smješteni u središnjim zonama posjećivanja (npr. Krčingrad).

62 NP Krka nema donesen PPPPO, a plan upravljanja ne spominje navedene lokalitete.

63 Terenskim istraživanjem primijećeno je slabo održavanje planinarskih staza te ranije postavljene posjetiteljske infrastrukture. Plemićki gradovi na kojima su prije svega nekoliko godina započeti arheološki i konzervatorski radovi u međuvremenu su zarasli od vegetacije (primjerice Ružica, Velika, Kamenograd). Bez kontinuiranog održavanja i ono što je nedavno obnovljeno, ponovno postaje ruševina. Neke od lokaliteta prezentiranih na službenim stranicama NP ili PP nije bilo moguće posjetiti radi vandalizirane, neodržavane ili nedovoljno razvijene posjetiteljske infrastrukture.

64 Unutar PP Žumberak-Samoborsko gorje arheološko-konzervatorski radovi rađeni su i na Tuščaku, ali prije proglašenja parka prirode te zato oni nisu navedeni kao relevantni za temu odnosa plemićkih gradova i zaštićenih prirodnih područja.

65 Snimak postojećeg stanja prije proglašenja zaštićenog prirodnog područja napravljen je za Poganu gradinu, Okić i Lipovec.

U određenim slučajevima plemićki se gradovi nalaze u blizini kamenoloma – aktivnih ili napuštenih (npr. Vranja, Velika, Ružica), dok drugi dijele prostor s recentnim turističkim sadržajima, primjerice vodenim parkom (npr. Velika). Neki, poput Ružice, nalaze se u blizini postojeće turističke infrastrukture čiji se daljnji razvoj predviđa i planskim dokumentima. Pojedini lokaliteti, poput Klaka, povezani su s povijesnim putevima koji su i danas prepoznatljivi i opremljeni posjetiteljskom infrastrukturom.

Neki se plemićki gradovi nalaze u neposrednoj blizini planinarskih domova, uz organizirani parking i dodatne sadržaje za slobodno vrijeme (npr. Okić). Oko nekih su postavljene poučne staze koje interpretiraju prirodne i kulturne značajke prostora, čime se dodatno naglašava njihova edukativna i prezentacijska vrijednost (također Okić). Nadalje, određeni lokaliteti nalaze se u neposrednoj blizini drugih oblika kulturnog naslijeđa – poput crkvi, groblja, kapelica ili pilova (npr. Novi grad Žumberak), čime se stvara širi kontekst prostorne i simboličke povezanosti kulturnih elemenata u krajoliku.

Svi plemićki gradovi su dostupni pješačkim/planinarskih putevima različite težine i razine održavanja, a njih sedam su i kolno dostupni – Krčingrad, Nečven, Trošenj, Medvedgrad, Ružica, Kožljak, Stari grad Žumberak. Na plemićkim gradovima koji su i kolno dostupni provedeni su ili se planiraju sustavniji arheološki i konzervatorski radovi.

Prezentacija i interpretacija lokaliteta do visoke razine dovršenosti dovedena je samo na Medvedgradu.

Službene prezentacijske ploče postavljene su za jedanaest lokaliteta, a njih šest nalazi se u sklopu interpretacijskih/poučnih staza koje interpretiraju prirodne i kulturne vrijednosti područja.

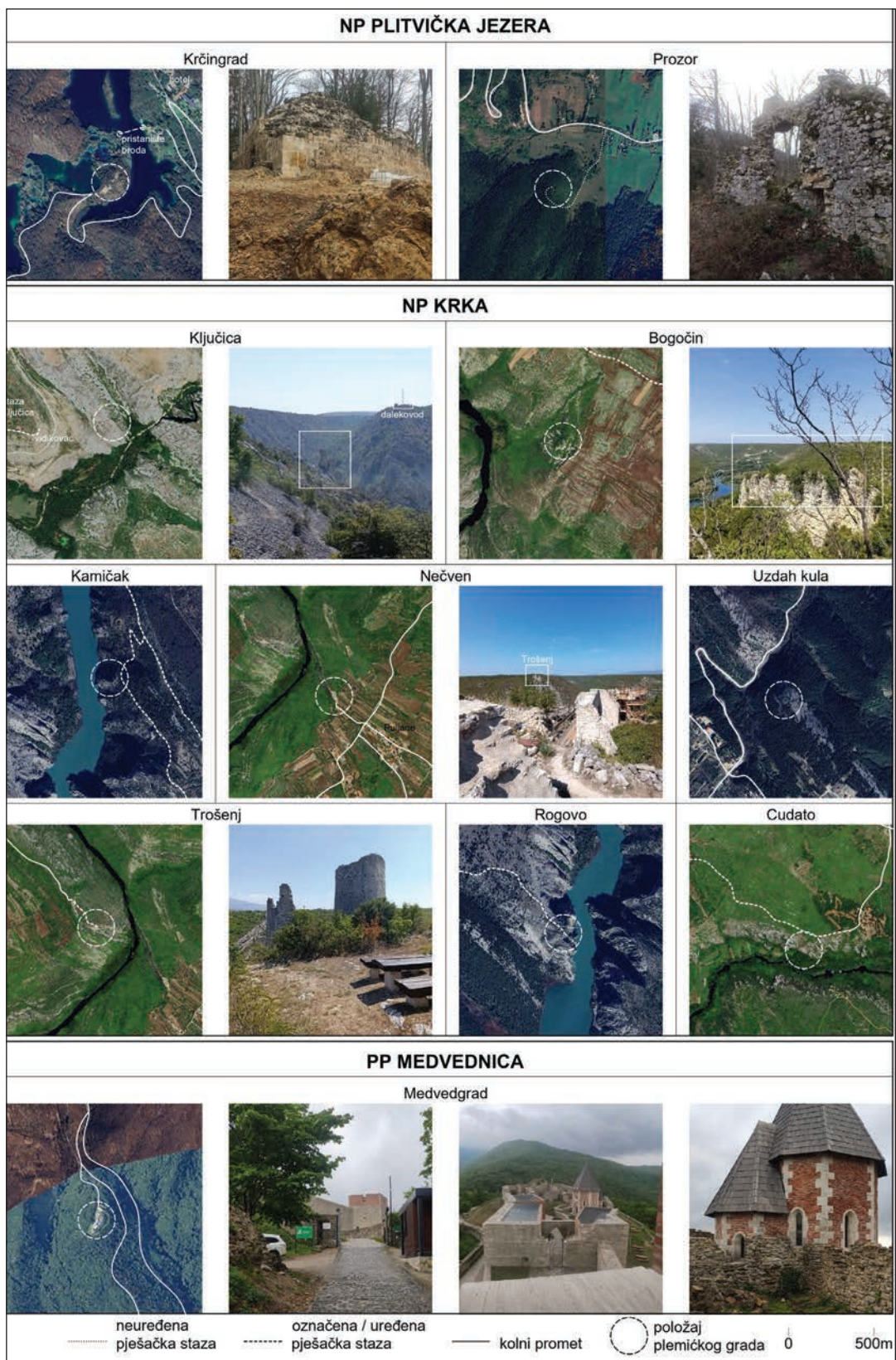
Svi PPPPO-i daju opće mjere zaštite kulturnih dobara koje se mogu primijeniti i na plemićke gradove. Samo dva parka prirode (Medvednica i Papuk) daju detaljnije smjernice za pojedine plemićke gradove (Medvedgrad, Ružica grad, Stražeman, Pogana gradina, Klak, Oršulić i Velika), a u tri zaštićena područja su određene mjere zaštite smještaja (PP Medvednica, NP Plitvička Jezera, PP Žumberak – Samoborsko gorje). Planovi upravljanja kroz detaljnije planirane aktivnosti prepoznaju plemićke gradove u četiri zaštićena prirodna područja – Plitvička jezera, Krka, Medvednica i Papuk. Osim općih smjernica za plemićke gradove, oni navode i konkretne aktivnosti za pojedinačne lokalitete – Krčingrad, Ključica, Nečven, Trošenj, Medvedgrad, Ružica, Voćin. Za Ružicu je prostornim planom određena i izrada detaljnijeg plana u svrhu sanacije i razvoja područja koji je usvojen 2011. godine (Zavod za prostorno planiranje, 2011).

Zaključno, kao pozitivni primjeri (primjeri dobre prakse) planiranja očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova unutar zaštićenih nacionalnih parkova i parkova prirode temeljem analiziranih kriterija

Tablica 2: Smjernice i odredbe zaštite i planovi aktivnosti za plemićke gradove u NP i PP Hrvatske.

Nacionalni / park prirode	Broj plemićkih gradova (prema PPPPO)	PPPPO		PLAN UPRAVLJANJA	
		Opće smjernice i odredbe zaštite kulturnih dobara	Pojedinačne smjernice i odredbe za plemićke gradove	Opće planirane aktivnosti na kulturnim dobrima	Planirane aktivnosti na plemićkim gradovima
NP Plitvička jezera	2	+	-	+	+ (Krčingrad)
NP Krka	8 ⁶⁶	N/A	N/A	+	+ (Ključica, Nečven; Trošenj)
PP Medvednica	1	+	+ (Medvedgrad)	+	+ (Medvedgrad)
PP Papuk	7	+	+ (Ružica; Stražeman, Pogana gradina, Klak, Oršulić, Velika)	+	+ (Ružica, Voćin)
PP Učka	2	+	-	+	-
PP Žumberak – Samoborsko gorje	5	+	-	+	-

66 Za NP Krka nije donesen PPPPO, a podatci o plemićkim gradovima preuzeti su sa službene web stranice (NP Krka, n.d.a).

Slika 8: Smještaj i stanje plemićkih gradova u NP Plitvička jezera, NP Krka i PP Medvednica (Izvor: Autori).

Slika 9: Smještaj i stanje plemićkih gradova u PP Papuk, PP Učka, PP Žumberak – Samoborsko gorje (Izvor: Autori).

(stanje; namjena i korištenje; provedena istraživanja i zahvati; smještaj; pristup; zajednička interpretacija prirodnih i kulturnih vrijednosti putem poučnih staza; te interpretacijska infrastruktura) mogu se izdvojiti: Ključica, Kamičak, Nečven i Trošenj (NP Krka), Medvedgrad (PP Medvednica), Velika, Klak i Ružica (PP Papuk), te Okić, Stari grad Žumberak i Novi grad Žumberak (PP Žumberak – Samoborsko gorje) koji zadovoljavaju najmanje četiri od sedam analiziranih kriterija. Navedeni lokaliteti izdvojeni su kao primjeri dobre prakse u relativnom smislu između dvadeset i pet analiziranih plemićkih gradova. Uz provedena arheološko-konzervatorska istraživanja, navedene lokalitete izdvaja postava interpretacijske infrastrukture što pokazuje da se minimalnim ulaganjima može stvoriti okvir za posjećivanje. „Prave“ primjere dobre prakse potrebno je ipak potražiti u inozemstvu.

U budućnosti, zbog radova ili projekata koji su u tijeku te uvjeta iz PPPPO-a i planova upravljanja, očekuje se da će i Krčingrad (NP Plitvička jezera), Bogočin i Rogovo (NP Krka), Ružica (PP Papuk), te Kožljak (PP Učka) doživjeti unaprjeđenje stanja.

Ako promatramo cjeline zaštićenih prirodnih područja, možemo reći da je potencijal očuvanja i unaprjeđenja plemićkih gradova u promatranim zaštićenim područjima prirode za sada djelomično iskorišten u jednom od dva nacionalna parka (NP Krka) i u tri od četiri parka prirode (PP Medvednica, Papuk i Žumberak-Samoborsko gorje), dok su u NP Plitvička jezera i PP Učka započete aktivnosti na očuvanju i unaprjeđenju plemićkih gradova.

Istraživanje je potvrdilo hipotezu da zaštićena prirodna područja pozitivno utječu na očuvanje i unaprjeđenje plemićkih gradova, zahvaljujući mogućnostima primjene principa integralne zaštite i integralnog pristupa koji povezuje planiranje i očuvanje prirodne i kulturne baštine na obostranu dobrobit.

Položaj plemićkih gradova unutar zaštićenih prirodnih područja u financijskom smislu omogućava da se sredstva ulažu i u one plemićke gradove koji nisu zaštićeni kao pojedinačna nepokretna kulturna

dobra kao što je slučaj s arheološko-konzervatorskim radovima na Starom gradu Žumberku ili s terenskim istraživanjem i snimkom postojećeg stanja na lokalitetu Prozor.

Zaštićena prirodna područja privlače veliki broj posjetitelja što osim na plemićke gradove u granicama zaštićenog područja pozitivno utječe i na plemićke gradove u neposrednom okruženju. Tako je primjerice plemićki grad Drežnik koji se nalazi neposredno izvan granica NP Plitvička jezera dijelom rekonstruiran; nalazi se na poučnoj stazi „Ruta vode“, a 2017. napravljen je glavni projekt i za tematski park „Stari grad Drežnik“ koji predviđa ugostiteljski objekt, info centar, izgradnju gledališta i pozornice te rekonstrukciju nekadašnjih drvenih mostova u Korani (Kocka, 2020, 73).⁶⁷

Pojedini planovi u grafičkom ili tekstualnom dijelu plana navode i plemićke gradove izvan svog formalnog obuhvata (primjerice PPPPO NP Plitvička jezera – Pusti Perušić; PPPPO PP Žumberak – Samoborsko gorje – Turen Svetojanski, Oršić Slavetić, Stari grad Samobor, Kostel Pribički; ili PPPPO PP Papuk – Voćin, Kaptol), primjećujući kako širi utjecaj zaštićenih prirodnih područja nadilazi administrativne granice i u smislu posjećivanja pozitivno utječe na plemićke gradove u blizini.

Istraživanje je ukazalo na potrebu za integralni pristupom u sagledavanju kulturnog i prirodnog naslijeđa, pri čemu su i povijesni prostorni odnosi – osobito kod plemićkih gradova – i dalje ključni za njihovu održivu zaštitu i aktivaciju. Unatoč ranije dominantnom sektorskom pristupu, rezultati potvrđuju važnost integralnog pristupa koje objedinjuje očuvanje naslijeđa s upravljanjem prirodnim prostorom, u skladu s načelima održivog razvoja.

Ovaj rad predstavlja temelj za daljnja istraživanja koja bi mogla obuhvatiti plemićke gradove u drugim tipovima zaštićenih prirodnih područja te usporedbu s europskim primjerima dobre prakse, s ciljem oblikovanja učinkovitih modela integralne zaštite kulturnog naslijeđa u prirodnom okruženju.

⁶⁷ Smještaj uslužnih sadržaja (npr. parking, ugostiteljstvo, informativne točke) izvan granica nacionalnih parkova metodološki se i s aspekta zaštite prirode smatra poželjnim rješenjem jer omogućuje zaustavljanje prometa na rubu zaštićenog područja te smanjuje pritisak unutar samog parka.

SREDNJEVEŠKI GRADOVI V ZAVAROVANIH NARAVNIH OBMOČJIH NARODNIH PARKOV IN PARKOV NARAVE REPUBLIKE HRVAŠKE: NAČRTOVANJE IN CELOVITO VAROVANJE

Marin DUIĆ

Univerza v Zagrebu, Fakulteta za arhitekturo, Oddelek za urbanizem, prostorsko načrtovanje in krajinsko arhitekturo, Fra Andrije Kačića Miošića 26, 10000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: mduic@arhitekt.hr

Marko RUKAVINA

Univerza v Zagrebu, Fakulteta za arhitekturo, Oddelek za urbanizem, prostorsko načrtovanje in krajinsko arhitekturo, Fra Andrije Kačića Miošića 26, 10000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: marko.rukavina@arhitekt.hr

POVZETEK

Srednjeveški gradovi so utrjena središča fevdalnih gospodov iz obdobja srednjega veka. Grajeni so bili z izrabo naravnih danosti, ki so prispevale k obrambni funkciji in varnosti posameznega gradu, zato je njihova arhitektura neločljivo povezana z naravnim okoljem. Ta odnos, vzpostavljen v času srednjega veka, je danes pogosto porušen zaradi sodobne gradnje, infrastrukture, kamnolomov, zaraščanja in drugih posegov. Njihovo ohranjanje in nadgradnja zato poleg zaščite grajene strukture vključujeta tudi ohranjanje zgodovinske umestitve na načelih celostnega varovanja kulturne dediščine, ki procese varovanja povezuje s prostorskim načrtovanjem. Ogroženost srednjeveških gradov spodbuja iskanje trajnostnih prostorskih modelov njihovega ohranjanja in nadgradnje. Te je mogoče raziskovati v zavarovanih območjih narave v Republiki Hrvaški, za katera je obvezna priprava prostorskih načrtov in ki omogočajo skupno obravnavanje ter načrtovanje kulturne in naravne dediščine, pri čemer je v teh območjih večina ohranjena izvornost naravnega konteksta od zgodovinskega obdobja do danes. Cilj prispevka je analizirati stanje, kontekst ter izvedene posege za ohranjanje in nadgradnjo srednjeveških gradov in njihove zgodovinske umestitve v zavarovanih naravnih območjih Republike Hrvaške. V veljavnih prostorskih načrtih območij posebnih značilnosti (PPPPPO), načrtih upravljanja in uradnih spletnih virih je evidentiranih skupno petindvajset srednjeveških gradov. Raziskava v dveh narodnih parkih (Plitviška jezera in Krka) ter štirih parkih narave (Medvednica, Papuk, Učka in Žumberak–Samoborsko gorje) potrjuje hipotezo, da zavarovana naravna območja pozitivno vplivajo na njihovo ohranitev in nadgradnjo ter prispevajo k izboljšanju kulturne in naravne dediščine.

Ključne besede: srednjeveški gradovi, zavarovana naravna območja, celovito varovanje, prostorsko načrtovanje

LITERATURA I IZVORI

Arhikon (2021): Arhitektonsko-građevinski izvedbeni projekt: Gradina Krčingrad: Projekt konzervacije. https://np-plitvicka-jezera.hr/wp-content/uploads/2022/03/MAPA-1_GP_ARHITEKTURA_KRCINGRAD.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Bačić, Dorotea (2009): Srednjovjekovna baština Parka prirode Papuk. Velika, Javna ustanova Park prirode Papuk.

Bakarić, Lidija & Sanjin Mihelić (2011): 237 – NP Plitvička jezera. Hrvatski arheološki godišnjak, 8, 516–519.

Centar za posjetitelje Medvedgrad (n.d.): Centar za posjetitelje Medvedgrad. <https://medvedgrad.hr/> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Council of Europe (1975): The Declaration of Amsterdam: Congress on the European Architectural Heritage.

Council of Europe (2024): L.I.N.K.E.D. – Guiding Principles for an Integrated Approach to Culture, Nature and Landscape Management. <https://rm.coe.int/l-i-n-k-e-d-guiding-principles-for-an-integrated-approach-to-culture-n/1680af2a90> (posljednji pristup: 2026-04-22).

Čimin, Robert (2013): 85 – Starigrad – Kamengrad. Hrvatski arheološki godišnjak, 10, 177–179.

Čelić, Florijan & Robert Baćac (2017): Master plan turizma općine Kršan od 2017. do 2025. http://www.kudzlatela.com.hr/wp/wp-content/uploads/2020/05/MASTER_TURIZAM_KRSAN_2025.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Duić, Marin, Rukavina, Marko & Mladen Obad Šćitaroci (2022): Plemićki gradovi (burgovi) na području planiranog parka prirode Ivanščica, Strahinjščica, Maceljska gora i Ravna gora: Prostorne mogućnosti očuvanja i unaprjeđenja. Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 33, 147–167.

Đurić, Tomislav & Dragutin Feletar (2002): Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Zagreb, Hrvatski zemljopis.

European Commission (2017): Linking Natura 2000 and Cultural Heritage: Case Studies. Luksemburg, Publications Office of the European Union.

European Commission (2019): Natural and Cultural Heritage in Europe: Working Together Within the Natura 2000 Network. Luksemburg, Publications Office of the European Union.

General Secretariat of the Council of the European Union (2014): Charter of Rome on Natural and Cultural Capital. Bruxelles, Council of the European Union.

Hrvatski restauratorski zavod (n.d.): Stari grad Prozorac u Vrelu Koreničkom. <https://hrz.hr/aktualno/novosti-i-obavijesti/stari-grad-prozorac-u-vrelu-korenickom/> (posljednji pristup: 2023-05-10).

ICOMOS & IUCN (2021): Connecting Practice: A Commentary on Nature-Culture Keywords. Charenton-le-Pont – Gland, ICOMOS – IUCN.

ICOMOS & IUCN (2023): Connecting Practice IV: Phase IV – Part 1: Final Report. Charenton-le-Pont – Gland, ICOMOS – IUCN.

Javna ustanova “Nacionalni park Krka” (2011): Plan upravljanja: Nacionalni park Krka. <https://www.npkrka.hr/wp-content/uploads/Plan-upravljanja.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera (2019): Plan upravljanja Nacionalnim parkom Plitvička jezera 2019. – 2028. <https://np-plitvicka-jezera.hr/wp-content/uploads/2019/10/Plan-upravljanja-NP-Plitvi%C4%8Dka-jezera.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera (2020): Priručnik za vodiče Nacionalnog parka Plitvička jezera, Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera.

Javna ustanova Park prirode Medvednica (2011): Plan upravljanja: Park prirode Medvednica. <https://www.pp-medvednica.hr/wp-content/uploads/2019/05/Plan-upravljanja-Parka-prirode-Medvednica.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Javna ustanova Park prirode Papuk (2023): Plan upravljanja Parka prirode Papuk. <https://www.pp-papuk.hr/download/plan-upravljanja-javne-ustanove-park-prirode-papuk-za-period-od-2023-do-2033-godine?wpdmdl=10918&refresh=687e0abfcd9391753090751> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Javna ustanova Park prirode Velebit (2022): Plan upravljanja Parkom prirode Velebit i pridruženim zaštićenim područjima i područjima ekološke mreže (PU 6017) 2022.–2031. https://pp-velebit.hr/files/documents/Plan_upravljanja_Parkom_prirode_Velebit_2022-2031.pdf (posljednji pristup: 2025-06-10).

Kocka (2020): Krovni interpretacijski plan „Dodir civilizacija“ s planom upravljanja. Karlovac, Karlovačka županija.

Lapajne, Damjan (2005): 78 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 2, 157–158.

Lapajne, Damjan (2006): 96 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 3, 180–182.

Lapajne, Damjan (2007): 84 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 4, 195–196.

Lapajne, Damjan (2008): 112 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 5, 266–268.

Lapajne, Damjan (2011): 125 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 8, 281–282.

Lapajne, Damjan (2012): 154 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 9, 326–327.

Lapajne, Damjan (2013): 116 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 10, 239.

Lapajne, Damjan (2014): 130 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 11, 263.

Lapajne, Damjan (2015): 162 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 12, 298.

Lapajne, Damjan (2016): 164 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 13, 300–301.

Lapajne, Damjan (2017): 163 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 14, 296–297.

Lapajne, Damjan & Gordana Mahović (2005–2006): Stari grad Tušćak na Žumberku. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 29–30, 75–84.

Latinčić, Dubravka & Krešimir Regan (2021): Kaštel Perušić. Historijski zbornik, 74, 2, 237–263.

Mihelić, Sanjin & Lidija Bakarić (2013): 219 – NP Plitvička jezera. Hrvatski arheološki godišnjak, 10, 441–444.

Miletić, Drago (1988): Plemički grad Okić. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 13, 91–114.

Miletić, Drago (2012): Plemički gradovi kontinentalne Hrvatske. Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.

Miletić, Drago (2021): Medvedgrad na Oltaru domovine – pogled izbliza. Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.

Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja (2012): Prostorni plan Parka prirode Vransko jezero: Knjiga I – Tekstualni dio plana. Zagreb – Zadar, 90. https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPPPVransko_jezero//PP_VJ_Knjiga_1.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja (2014a): Prostorni plan područja posebnih obilježja Nacionalnog parka „Plitvička jezera“: Knjiga II. Obrazloženje plana i obvezni prilozi. Zagreb, 154. https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPNPPlitvicka_jezera//00_PPPPO_NP_PJ_K2_Obrazlozenje_NKP.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja (2014b): Prostorni plan Parka prirode Medvednica: Knjiga 1. Odredbe za provođenje. Zagreb, 74. https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPPPMedvednica//PP_Medvednica_knjiga_1_odredbe.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja (2014c): Prostorni plan Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje: Knjiga 1. Odredbe za provođenje. Zagreb, 54. https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPPPZumberak_SamoborskoGorje//0_Odredbe_za_provodjenje.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja (2018): Prostorni plan Parka prirode Papuk: Obrazloženje plana – Prijedlog plana. Zagreb-Požega, 202. https://mpgi.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Prostorno/Planovi/PPPPPapuk/PPPPPapuk-JR//Obrazlozenje_plana.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2006): Odobreni programi zaštite na nepokretnim spomenicima kulture u 2006. godini. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/odobreni%20programi%20u%202006/programi%20zastite%20na%20nepokretnim%20u%202006.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2007): Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2007. godini. https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/odobreni%20programi%202007/Nepokretni_2007.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2008): Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2008. godini. https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/korekcije/arhiva%20financiranje%202006/2008/Nepokretni_2008.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2009): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/odobreni%20programi%20u%202009.%20godini/Zastitni%20radovi%202009%20godina%20-%20nepokretni.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2010): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2010. godini. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/odobreni%20programi%20za%202010/Za%20a1titni%20radovi%20-%20nepokretna%20kult.%20dobra%2029.12.2010..pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2011): Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2011. godini. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/odobreni%20programi%20u%202011.%20godini/Tablica%20nepokretni%20za%20web%20-%202001.07.2011..pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2012): Programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2012. godini. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202012.godini/Nepokretni%202012%20-%20odobreni.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2013): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2013. godini. [https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202013.%20godini/Nepokretni%20-%20jedinogodi%20a1nji%20odobreni%20\(zavr%20a1no\).pdf](https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%20u%202013.%20godini/Nepokretni%20-%20jedinogodi%20a1nji%20odobreni%20(zavr%20a1no).pdf) (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2015): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2015. Godini. <https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Bastina/Nepokretni%202015%20jedinogodi%20a1nji%20odobreni.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2016): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2016. godini. https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Odobreni%20programi%202016/Nepokretna%20bastina_odobreni%2031.12.2016..pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2017): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2017. godini. https://min-kulture.gov.hr/userdocsimages/arhiva/Programi%202017/Nepokretni%202017_odobreni%2013.03.2017..pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2019): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2019. godini. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Odobreni%20programi%202019/za%C5%A1tita%20nepokretne/Odobreni%20programi%20nepokretne%20kulturne%20ba%C5%A1tine%2021.02.2019.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture (2020): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2020. godini. [https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/Ba%C5%A1tina%20a%C5%BEuriranje%202020/Odobreni%20programi%20za%20na%20nepokretnim%20kulturnim%20dobra%20\(stanje%20u%20prosinu%202020\).pdf](https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/arhiva/1%20odobreni%20-%20odbijeni%20programi%20za%202020/Ba%C5%A1tina%20a%C5%BEuriranje%202020/Odobreni%20programi%20za%20na%20nepokretnim%20kulturnim%20dobra%20(stanje%20u%20prosinu%202020).pdf) (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture i medija (2021): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2021. godini. [https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Rezultati/Ba%C5%A1tina/Odobreni%20programi%20za%20na%20nepokretnih%20kulturnih%20dobra%20za%202021.%20\(pregled%20sa%20stanjem%2015.12.2021\).pdf](https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Rezultati/Ba%C5%A1tina/Odobreni%20programi%20za%20na%20nepokretnih%20kulturnih%20dobra%20za%202021.%20(pregled%20sa%20stanjem%2015.12.2021).pdf) (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture i medija (2022): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2022. godini. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/kulturna%20ba%C5%A1tina/2022/Odobreni%20programi%20za%20na%20nepokretnih%20kulturnih%20dobra%20za%202022.%20pregled%20sa%20stanjem%2014.12.2022..pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture i medija (2023): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2023. godini. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/kulturna%20ba%C5%A1tina/2022/Odobreni%20programi%20za%20na%20nepokretnih%20kulturnih%20dobra%20za%202022.%20pregled%20sa%20stanjem%2014.12.2022..pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture i medija (2024): Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima u 2024. godini. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Doc/2024doc/2024%20financiranje/Pregled%20odobrenih%20programa%20za%20na%20nepokretnim%20kulturnim%20dobra%202024.2.2024.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Gospiću (2009): Prostorni plan uređenja Nacionalnog parka Sjeverni Velebit: Konzervatorska podloga zaštite i očuvanja kulturnih dobara. Gospić, 59. <https://np-sjeverni-velebit.hr/www/images/sadrzaj/povijest/2-3-Kult-bast-PP-konz-podloga.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine (n.d.): Prostorni plan NP Krka. mpgi.gov.hr/naslovna-blokovi/o-ministarstvu/djelokrug-50/prostorno-uredjenje-3335/prostorni-planovi-8193/prostorni-planovi-drzavne-razine/prostorni-planovi-nacionalnih-parkova/prostorni-plan-np-krka/6805 (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja: Z vod za prostorno uređenje (2003): Prostorni plan Nacionalnog parka „Kornati“: A. Tekstualni dio. Zagreb-Šibenik, 115. <https://mpgi.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Prostorno/Planovi/PPNPKornati/NPKornati-tekst-web.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva (2006): Prostorni plan Parka prirode „Učka“: Tekstualni dio. Rijeka-Zagreb, 259. <https://mpgi.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Prostorno/Planovi/PPUcka/PPPUcka-knjiga-web.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva (2010): Prostorni plan Parka prirode Lonjsko polje: Knjiga II. Obrazloženje plana i obavezni prilozi. Zagreb-Sisak, 276. https://mpgi.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Prostorno/Planovi/PPLonjskoPolje/2-Knjiga%20II-NN37_2010.pdf (posljednji pristup: 2023-05-10).

Mirnik, Ivan (1971): »Castrum Medved« — pregled topografskog stanja grada. Peristil, 14–15, 1, 71–80.

Mučalo, Nataša & Nataša Zaninović (2018): Izložba Srednjovjekovne utvrde na rijeci Krki u svjetlu arheoloških i arhivskih istraživanja. BUK – Glasnik Javne ustanove „Nacionalni park Krka“, 9, 9, 79.

Ninić, Marina, Bojanić Obad Šćitaroci, Bojana & Damir Krajnik (2012): Srednjovjekovne utvrde na području Nacionalnog parka Krka. Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, 20, 2, 392–401.

NP Krka (n.d.a): Srednjovjekovne utvrde. <https://www.npkrka.hr/hr/kulturna-bastina/srednjovjekovne-utvrde/> (posljednji pristup: 2023-05-10).

NP Krka (n.d.b): Staza Perice. <https://www.npkrka.hr/hr/posjeti/krka-hike/pjesacka-staza-perice/> (posljednji pristup: 2023-05-10).

NP Plitvička jezera (2019): 40 godina na UNESCO listi svjetske baštine. <https://np-plitvicka-jezera.hr/40-godina-na-unesco-listi-svjetske-bastine/> (posljednji pristup: 2023-05-10).

NP Plitvička jezera (2021): Nordijsko hodanje / Nordic walking. <https://np-plitvicka-jezera.hr/nordijsko-hodanje-nordic-walking/> (posljednji pristup: 2023-05-10).

NP Plitvička jezera (n.d.): Kulturna baština. <https://np-plitvicka-jezera.hr/prirodna-i-kulturna-bastina/kulturno-povijesna-bastina/kulturna-bastina/> (posljednji pristup: 2023-05-10).

Obad Šćitaroci, Mladen (ur.) (2015): Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa: Zbornik radova. Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Obad Šćitaroci, Mladen (ur.) (2017): Znanstveni kolokvij: Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa: Zbornik radova. Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Pleše, Tajana (2008): 198 – Gradina Kozjak (Krčingrad). Hrvatski arheološki godišnjak, 5, 454–456.

Pleše, Tajana (2009): 225 – Gradina Kozjak (Krčingrad). Hrvatski arheološki godišnjak, 6, 471–473.

Pleše, Tajana (2010): NP Plitvička jezera – Stari grad Krčingrad. Portal: Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda: Radovi u 2009. godini, 1, 144.

- Pleše, Tajana (2014):** NP Plitvička jezera – Stari grad Krčingrad. Portal: Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda: Radovi u 2013. godini, 5, 135.
- Pleše, Tajana (2015):** NP Plitvička jezera – Stari grad Krčingrad. Portal: Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda: Radovi u 2014. godini, 6, 163.
- Pleše, Tajana & Petar Sekulić (2014):** 234 – Stari grad Krčingrad (gradina Kozjak). Hrvatski arheološki godišnjak, 11, 466–468.
- Sekulić, Petar & Tajana Pleše (2013):** 225 – Stari grad Krčingrad (gradina Kozjak). Hrvatski arheološki godišnjak, 10, 454–455.
- Popijač, Marina (ur.) (2021):** Zeleni dodir Medvednice: Zbornik sažetaka 1. Znanstveno-stručnog skupa s međunarodnim sudjelovanjem. Zagreb, Javna ustanova „Park prirode Medvednica“, 158.
- PP Medvednica (n.d.):** Poboljšanje posjetiteljskog kapaciteta u svrhu održivog upravljanja Parkom prirode Medvednica. <https://www.pp-medvednica.hr/projekti/kk-06-1-2-01-0012> (posljednji pristup: 2023-05-10).
- PP Papuk (n.d.):** Kulturno povijesna baština: Srednjovjekovne utvrde. <https://www.pp-papuk.hr/kulturno-povijesna-bastina/#tab-eb22d931ee85b344f4f> (posljednji pristup: 2023-05-10).
- Regan, Krešimir & Vlatka Dugački (ur.) (2024):** Leksikon utvrda Hrvatske: srednji i rani novi vijek. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Restauratorski zavod Hrvatske (1987):** Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske od 1966. do 1986. g. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 12, 15–150.
- Rukavina, Marko, Obad Šćitaroci, Mladen & Ksenija Petrić (2013):** Prostorno-urbanistički aspekti zaštite nepokretnog arheološkog naslijeđa - Međunarodni i nacionalni dokumenti o zaštiti. Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, 21, 2, 312–325.
- Sekulić, Petar (2022):** Arhivske crtice uz 110. godišnjicu od početka arheoloških istraživanja starog grada (Krčingrada) na Plitvičkim jezerima. Portal, 13, 125–135.
- Sokač-Štimac, Dubravka (2010):** 77 – Velika – Stari grad. Hrvatski arheološki godišnjak, 7, 146–147.
- Sokač-Štimac, Dubravka (2012):** 96 – Stari grad Velika. Hrvatski arheološki godišnjak, 9, 184–185.
- Szabo, Gjuro (1920):** Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji. Zagreb, Matica Hrvatska.
- Turizmoteka (2019):** Kršan: Obnavlja se kaštel Kožljak. <https://www.turizmoteka.hr/destinacije/krsan-obnavlja-se-kastel-kozljak/> (posljednji pristup: 2023-05-10).
- Turnšek, Vladimir, Bugar, Aleksandra & Boris Mašić (2012):** 152 – Medvedgrad. Hrvatski arheološki godišnjak, 9, 321–323.
- UNESCO (2015):** World Heritage Review 75: Culture–Nature Links. World Heritage Centre, 86.
- Uredništvo HAG-a (2018):** 183 – Stari grad Žumberak. Hrvatski arheološki godišnjak, 15, 301.
- Vektra (2015):** Plitvička jezera: Krčingrad. <https://vektra.net/project/plitvicka-jezera-krcingrad/> (posljednji pristup: 2023-05-10).
- Višnjić, Josip (2018):** 239 – Kaštel Kožljak. Hrvatski arheološki godišnjak, 14, 411–413.
- Zakon o proglašenju Nacionalnog parka „Krka“.** Narodne novine 5/1985.
- Zakon o proglašenju Parka prirode „Papuk“.** Narodne novine 45/1999.
- Zakon o proglašenju Parka prirode „Učka“.** Narodne novine 45/1999.
- Zakon o proglašenju Plitvičkih jezera nacionalnim parkom.** Narodne novine 29/1949, 13/1997.
- Zakon o proglašenju zapadnog dijela Medvednice parkom prirode.** Narodne novine 24/1981.
- Zakon o proglašenju Žumberka i Samoborskog gorja parkom prirode.** Narodne novine 58/1999.
- Zakon o prostornom uređenju.** Narodne novine 153/2013.
- Zakon o zaštiti okoliša.** Narodne novine 80/2013.
- Zakon o zaštiti prirode.** Narodne novine 80/2013.
- Zaninović, Joško (2005):** 174 – Ključica – srednjovjekovna utvrda. Hrvatski arheološki godišnjak, 2, 332–334.
- Zaninović, Joško (2006):** 198 – Ključica – srednjovjekovna utvrda. Hrvatski arheološki godišnjak, 3, 373–375.
- Zaninović, Joško (2007):** 199 – Ključica – srednjovjekovna utvrda. Hrvatski arheološki godišnjak, 4, 431–432.
- Zaninović, Joško (2011a):** 279 – Utvrda Ključica. Hrvatski arheološki godišnjak, 8, 595–596.
- Zaninović, Joško (2012):** 344 – Utvrda Nečven. Hrvatski arheološki godišnjak, 9, 688–690.
- Zaninović, Joško (2013):** 269 – Utvrda Nečven. Hrvatski arheološki godišnjak, 10, 526–528.
- Zaninović, Joško (2015):** 344 – Utvrda Nečven. Hrvatski arheološki godišnjak, 12, 636–639.
- Zaninović, Joško (2016a):** 385 – Utvrda Ključica. Hrvatski arheološki godišnjak, 13, 704–706.
- Zaninović, Joško (2016b):** 386 – Utvrda Nečven. Hrvatski arheološki godišnjak, 13, 706–708.
- Zaninović, Joško (2017a):** 394 – Utvrda Ključica. Hrvatski arheološki godišnjak, 14, 713–715.
- Zaninović, Joško (2017b):** 395 – Utvrda Nečven. Hrvatski arheološki godišnjak, 14, 715–716.
- Zaninović, Nataša (2011b):** 280 – Utvrda Nečven. Hrvatski arheološki godišnjak, 8, 596–598.
- Zavod za prostorno planiranje (2011):** Detaljni plan uređenja “Jezero Hercegovac – Ružica grad” u Orahovici: Knjiga 1A. – Tekstualni i grafički dio. Osijek, 46. <https://juzpupvz.hr/wp-content/uploads/2018/06/III-DPU-Jezeru-Hercegovac-KNJIGA-1A-Tekstualni-i-grafi%C4%8Dki-dio.pdf> (posljednji pristup: 2023-05-10).